

SULTAN II. BAYEZİD

Sultan II. Bayezid

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, No: 94

ISBN: 978-605-81541-9-3

Editörler:

Beytullah KAYA

İÇİNDEKİLER

II. BAYEZİD DÖNEMİ SİYASAL HAYAT	1
Prof. Dr. Beytullah KAYA ¹	1
1. II. BAYEZİD DÖNEMİ	1
1.2. İki Varis Bir Taht:.....	2
2. Osmanlı Devleti'nin Batı Yönündeki Seferleri:	5
2.1. Lehistan Seferi	6
3. Osmanlı Memluk İlişkileri:	6
4. II. Bayezid Dönemi Batı Siyaseti:	8
5. II. Bayezid Dönemi Haçlılar ve Venediklerle İlişkiler:	9
6. Doğudan Gelen Sorun.....	11
7. Baba Oğul Bir Taht Mücadelesi	13
Sonuç	16
SULTAN II. BAYEZİD NÂM-I DİĞER BAYEZİD-İ VELÎ'NİN ŞAİRLİK YÖNÜ ve ŞİİR DÜNYASINDAN YANSIMALAR	18
Prof. Dr. Bayram Ali KAYA	18
1. Bayezid'in Şairlere Desteği	19
1.1. Bayezid'in Kişiliği.....	20
2. Bayezid'in Mahlası, Dîvânı ve Şairlik Yönü.....	21
2.1. Mahlası	21
2.2. Dîvânı.....	21
2.3. Şairlik Yönü	22
3. Bayezid'in Şiir Dünyasından Yansımalar	24
3.1. Allah (Hak, Hudâ, İlah, Rab)	24
3.2. Peygamber (nebî, resûl)	26
3.3. Aşk (muhabbet, sevdâ).....	26
3.4. Sevgili (cânân, dil-ber, dil-dâr, dil-rübâ, habîb, nigâr, sanem, yâr).....	29
3.5. Âşık (Adlî, bende, ehl-i ışk, ehl-i cünûn, gedâ, kul, levend, marîz-i ışk, uşşâk).....	31
3.6. Rakip (ağyâr, hâce, hatib, nâsîh, sûfi, vâiz, zâhid).....	33
3.7. Âlemden/dünyadan, felekten, tâlihten şikâyet	34
3.8. Saltanat, sultanlık (pâdişâhlık, şâhlık)	35
3.9. Şiir (gazel, nazm, sühan, şi'r)	37
3.10. Şair	38
3.11. Sosyal Hayat.....	39

Sonuç:	40
KAYNAKÇA	51
II. BAYEZİD DÖNEMİ KÜLTÜR, SANAT VE MİMARİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	53
Burcu ÖZTÜRK GENÇ	53
Abdullah TOK.....	53
Giriş	53
1. II. Bayezid Dönemi Kültür Ortamı	54
2. II. Bayezid ve 16. Yüzyıl Şehir Tasarımı Üzerine Düşünceler	58
3. II. Bayezid Dönemi Mimarisinde Üslup ve Form	64
4. Genel Hatlarıyla II. Bayezid Dönemi Tezyinatı	77
Sonuç	85
KAYNAKÇA	86
II. BAYEZİD DEVRİ OSMANLI DEVLETİ'NİN İKTİSADİ VE SOSYAL TARİHİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	90
Abdullah TOK.....	90
Bürhan Mustafa BÜYÜKARSLAN.....	90
Giriş	90
1. Para, İnsan ve Coğrafya: Osmanlı'da Ticaretin Canlanması ve Yerli Tüccarın Yükselişi	91
2. Genel Refah ve Devlet Hazinesi: İktisadî Politikaların Temel Prensipleri.....	99
3. II. Bayezid Dönemi'nde Değişen Ekonomik ve Kültürel Yapı.....	103
4. II. Bayezid'in Deniz Ticareti Üzerindeki Hakimiyeti	105
5. II. Bayezid Döneminde Ekonomik Denge Arayışı: Vergiler ve Malî Düzenlemeler ..	107
6. Afetlerin Gölgesinde Şehirler ve İnsanlar: II. Bayezid Dönemi'nde Sosyoekonomik Hayatın Yeniden Yapılanması	112
Sonuç	122
KAYNAKÇA	122
SULTAN II. BAYEZİD DÖNEMİ OSMANLI ULEMASI VE İLİM HAYATI ÜZERİNE GÖZLEMLER	135
Ali DEMİREL.....	135
Giriş	135
1. Sultan II. Bayezid Dönemi Osmanlı Âlimleri ve İlim Hayatı.....	139
1.1. Molla Niksari	139
1.2. Molla Ahi/Ahizade Yusuf	140
1.3. Molla Kasım B. Yakub Aması.....	141

1.4. Molla Sinan Gulam	141
1.5. Molla Lütfi	142
1.6. Molla İzari	145
1.7. Zenbilli Ali Cemali Efendi	146
1.8. Molla Müeyyedzade	148
1.9. Molla Hatibzade (Muhyiddin Mehmed Efendi)	151
1.10. Molla Arap	154
1.11. Molla Zeyrek	156
1.12. Molla Hocasade (Molla Muslihuddin Mustafa)	158
1.13. Molla Yarhisarzade	161
1.14. Molla Kirmasti	162
1.15. Molla Muarrifzade	163
1.16. İdrisi-i Bitlisi	164
1.17. Molla Mirim Çelebi	165
Sonuç	167
KAYNAKÇA	169

II. BAYEZİD DEVRİ OSMANLI DEVLETİ'NİN İKTİSADİ VE SOSYAL TARİHİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Abdullah TOK*

Bürhan Mustafa BÜYÜKARSLAN**

Giriş

Osmanlı Devleti, meydana getirdiği siyasî, sosyal ve iktisadî sistemle dünya, İslâm ve Türk tarihinde müstesna bir yere sahiptir. Selçukluların mirası üzerine kurulan Osmanlı, tedrici bir tekâmül ile temelleri sağlam bir nizam meydana getirmeye muvaffak olmuştur. İlmek ilmek dokunan nizamın mimarlarını saymak mümkün değildir, ancak Osman Gazi'den çalışmanın konusu olan II. Bayezid devrine kadar hüküm süren Osmanlı Devlet ricâlinin ayrı ayrı katkılarını saymak mümkündür. Pek tabii olarak II. Bayezid devrindeki gelişmeler de Osmanlı klasik çağının inkişafında büyük bir ehemmiyet arz etmiştir. II. Mehmed'in gerçekleştirdiği fütuhât ve icra ettiği siyasetle cihanşümül bir devlet olma yolunda sağlam temeller atılmışken, bu gidişatın devam edebilmesi için kendisinden sonra gelen hükümdar ve bürokrasinin de yapacakları hayati bir önem arz etmiştir. Osmanlı'nın kuruluştan 19. asra kadarki dönemine bakılacak olursa temellerin sağlam atıldığı ve her dönemde de genel olarak bir gelişmenin yaşandığı anlaşılmaktadır. Dünya tarihinin en büyük değişim ve dönüşümlerinin yaşandığı bir zamana denk gelen Osmanlı, özellikle tedrici olarak siyasî, sosyal ve iktisadî alanda oluşturdukları sistemle dört taraftan gelen saldırılar ve içerde yaşanan problemlere rağmen Türk ve İslâm tarihinin en uzun süre yaşayan devleti olmayı da başarmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in devri fetihlerle dolu geçmişken bu yoğun hareketliliğin ordu ve halka olan maddî manevî tesiri de bariz olmuştur. Kısacası II. Bayezid devri Fatih'in seferden sefere geçen döneminden sonra bir soluklanma imkânı sağlamış ve daha sonra gelecek olan Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman'ın devri için maddî manevî bir hazırlığa da imkân sağlamıştır. Osmanlı Devleti için mühim bir dönemi ifade eden II. Bayezid'in saltanatı yılları bu bölümde iktisadî ve sosyal yönden ele alınmıştır.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih Bölümü, abdullah.tok@izu.edu.tr.

** Doktora Öğrencisi, İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Tarih ve Medeniyet Araştırmaları Anabilim Dalı, buyukarslan.burhan@std.izu.edu.tr.

1. Para, İnsan ve Coğrafya: Osmanlı'da Ticaretin Canlanması ve Yerli Tüccarın Yükselişi

II. Bayezid devrinin iktisadî anlamdaki en önemli özelliklerinden biri paranın sabit tutulmasıdır. II. Mehmed'in para birimi üzerinde yaptığı değişiklikler (tağşiş)¹⁰⁴, sabit gelirli kesimler arasında huzursuzluğa yol açmış, bu sebeple devlet erkânı, II. Bayezid'den para biriminin içeriğinde oynama yapmayacağına dair söz almış ve bu söz yerine getirilmiştir. II. Bayezid'in para politikasının istikrarı, kendisinin hükümdarlığı da dâhil olmak üzere 100 yıl boyunca devam ettirilmiş ve bu durum Osmanlı Devleti'nin güçlü bir ekonomik döneme girmesine katkıda bulunmuştur. Bu istikrarlı para politikasının temelinde yatan unsurlardan biri, piyasa dışı kıymetli maden rezervlerinin devlet tarafından darphane işlemlerine dâhil edilmesidir. İkincisi ve en önemli olanı ise Balkanlar'da önemli gümüş madeni üretilen bölgelerin fethidir. Böylece Osmanlı darphanelerinin para basımında herhangi bir sıkıntı yaşamaması sağlanmıştır. Bu sayede para arzı ihtiyaç duyulan seviyede tutulmuş ve enflasyon kontrol altına alınmıştır.¹⁰⁵ Bununla birlikte günlük işlemler için sultanî büyük, akçe ise küçük kaldığı için 10 akçelik küçük sikkeler basılmıştır. Fakat nümizmatik veriler, basılan bu sikkelerin sadece birtakım darphanelerde, belirli senelerde üretildiğini göstermiş ve hacimlerinin sınırlı sayıda kaldığına işaret etmiştir.¹⁰⁶ Sultan II. Bayezid'in saltanatı boyunca (1481-1512) altısı Balkanlar'da (Edirne, Gelibolu, Üsküp, Novar, Kratova ve Serez), biri başkentte, yedisi de Anadolu'da olmak üzere akçe üreten toplam on dört darphanesi bulunmaktaydı. Kostantiniye ve Serez'de sultanî de üretilmiştir.¹⁰⁷ Osmanlı'nın, Bizans İmparatorluğu'ndan devraldığı ve önemli ticaret merkezleri olan Bursa ve İznik gibi şehirlerin kontrolünü ele geçirmesi, XV. yüzyıl ortalarından itibaren İstanbul ve Marmara Denizi havzasında genişlemesi, bu bölgenin sunduğu ekonomik imkânlardan ve ticarî ağlardan yararlanmalarına imkân sağlamıştır. Buna ek olarak, Osmanlı'nın uyguladığı ticaret politikaları da bu ekonomik yapının daha da gelişmesine katkıda bulunmuştur.¹⁰⁸ 1483 yılında İstanbul limanına ticari amaçlı toplamda 2.019 gemi ve 2.265

¹⁰⁴ Ali Akyıldız, "Para", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/164.

¹⁰⁵ Mehmet Genç ve Erol Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021), 86-87; Ayrıca bkz. Şevket Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999), 46; Asuman Türkmen, "II. Bayezid Döneminde Basılan Sikkeler", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 272.

¹⁰⁶ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 76.

¹⁰⁷ Pamuk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi*, 98; Türkmen, "II. Bayezid Döneminde Basılan Sikkeler", 274-277.

¹⁰⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975), 2/681.

mavna giriş yapmıştır. Bu yoğun deniz trafiği, limanın önemli bir ticaret merkezi olduğunu ve şehrin ekonomik refahına katkıda bulunduğunu göstermektedir.¹⁰⁹ Sunulan istatistiksel veri, söz konusu dönemde ticaretin ne kadar canlı olduğunu gösteren önemli bir göstergedir. Bu bağlamda, Bizans döneminden beri önemli bir ticaret merkezi olan Bursa'nın, Osmanlı döneminde bu önemini daha da artırdığı görülmüştür. Her türden mal, beyaz sabunlar, yün ve pamuklu kumaşlar, ipekler gibi ürünler dışarıdan gelen tüccarlara yoğun bir şekilde satılmıştır. Floransa, İspanya ve Ceneviz gibi Avrupa'dan gelen tüccarların yanı sıra Suriye'den gelen hacı kafileleri de sağlanan ticarî kolaylıklardan faydalanarak alışverişlerini rahatlıkla yapabilmıştır.¹¹⁰ II. Bayezid döneminde, tekstil üretimi ve ticareti, Osmanlı ekonomisinin önemli bir bileşenini oluşturmuştur. Bu dönemde tekstil ticaretinin gelişmesi, Osmanlı hazinesine de önemli gelir sağlamıştır. 1300-1600 yılları arasında Anadolu, tekstil üretiminde öncü bir bölge haline gelmiştir. Özellikle Bursa, bu konuda öne çıkan bir şehir olmuştur. Bursa ve çevresinde üretilen sof kumaşlar ve değerli kemhalar, sadece Osmanlı topraklarında değil, aynı zamanda Avrupa'da da büyük talep görmüştür. İtalyan ve Fransız kraliyet aileleri, Rus Çarları ve İsveç piskoposları gibi Avrupalı seçkinler, bu ürünlerden satın almışlardır. XV. yüzyılın sonlarına doğru ticaret, ipek üzerine yoğunlaşmaya başlamıştır. 1487-1513 Yılları arasında Bursa'da ham ipek üzerinden alınan vergi gelirleri 6 milyon akçe ya da 130.000 dukayı bulmuştur.¹¹¹

15. yüzyıl, Bursa'nın ticarî açıdan büyük bir yoğunluğa sahip olduğu bir dönemdir. Bu dönemde şehir, sadece Osmanlı Devleti'nin önemli bir ticaret merkezi olmakla kalmamış, aynı zamanda Avrupa ve Orta Doğu'yu birbirine bağlayan stratejik bir konumda yer alarak uluslararası ticaretin de önemli bir merkezi haline gelmiştir. Bu yoğun ticarî faaliyetler, şehre farklı milletlerden gelen tüccarları da çekmiştir. İranlı (Acem) tâcirler de bu tüccarlar arasında önemli bir yer tutmuştur. Bursa'nın ticarî canlılığında Şer'iyye Sicilleri'nde de yer alan hanların önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Bu hanlar, tacirlere güvenli ve konforlu bir konaklama imkanının yanı sıra, aynı zamanda ürünlerini sergileme ve satma imkânı da sunmuştur. Bu hanlardan biri olan ve II. Bayezid tarafından 1490 yılında inşa ettirilen Koza Hanı, dönemin en büyük hanlarından biri olarak kabul edilmiştir. Hanın o dönemde "Acem Hanı" olarak adlandırılması

---

¹⁰⁹ Halil İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I, Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009), 302.

¹¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/681.

¹¹¹ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 301-305.

da İranlı tüccarlar için önemli bir ticaret merkezi olduğunu açıkça göstermiştir. Bursa kadı sicillerine göre İranlı tüccarların farklı milletlerden gelen tüccarlarla yoğun bir şekilde ticaret yaptığı ve bu ticaretin genellikle 3-6-12 aylık kredilerle gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ayrıca, borçların kefil veya rehin ile güvence altına alınması da yaygın bir uygulama olmuştur.¹¹² Bursa'da yer alan Koza Hanı, “Han-ı Cedîd-i Evvel” veya “Simkeş Hanı” gibi farklı isimlerle anılmıştır. II. Bayezid döneminde inşa edilen han, özellikle Bursa ipek dokumacılığının gelişmesiyle birlikte yabancı tüccarlar ve simkeşân adı verilen zanaatkârların merkezi haline gelmiştir. Han, hem ticaret hem de üretim faaliyetlerinin yoğunlaştığı bir merkez olarak, Bursa ekonomisine önemli katkılarda bulunmuştur. 15. yüzyılın sonlarında Bursa'yı ziyaret eden İtalyan tâcir Bonsignore ve Cologne'li bir şövalye olan Arnold van Harff, Bursa'da tüm İtalya'dan daha fazla altın yaldızlı kumaş üretildiğini ve bu alanda çok kişinin istihdam edildiğini belirtmiştir.¹¹³ 15. ve 16. yüzyıllarda Bursa'ya gelen ipek ticaretinin önemli aktörleri arasında ağırlıklı olarak Fars ve Azerî kökenli Müslüman tüccarlardır. Tebriz, Gilan ve Şirvan gibi bölgelerden gelen bu tüccarlar, genellikle Bursa'daki hanlarda konaklamış ve özellikle Acem Hanı'nı tercih etmişlerdir. İpek ticaretinin merkezi konumundaki bu han, aynı zamanda ipek vergilendirme işlemlerinin yapıldığı Mîzân-ı Harîr'in de yeridir. Başlangıçta Bezzâzistan'da bulunan mizan, daha sonra Acem Hanı'na taşınmıştır. II. Mehmet döneminde Tokat'ta kurulan ikinci bir mizan, Osmanlı tüccarının daha uygun fiyata ipek almak ve daha az mizan vergisi ödemek için ipeği Acem tüccarından Tokat ya da Halep'te alıp Bursa'ya getirmesi gibi tüccarların farklı stratejiler geliştirmelerine sebebiyet vermiş ve böylece ipek ticaretinde kaçakçılığın artmasına neden olmuştur. Ancak bu durum, birtakım yasaklamaları ve sıkı denetimleri beraberinde getirmesi nedeniyle ipek ticaretinin genel hacmini önemli ölçüde etkileyememiştir.¹¹⁴ İtalyan tüccarların ipek bedellerini genellikle getirdikleri yünlü kumaşlarla

---

¹¹² Halil İncılık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2009), 209-211; Ayrıca bkz. Semavi Eyice, “Koza Hanı”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/231-232.

¹¹³ Özer Ergenç, “Üç Payitaht: Bursa, Edirne ve İstanbul”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 37; İncılık, *Devlet-i 'Aliyye*, 305; *DİA*, “Simkeşhâne”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/212; Heath W. Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa: 1326-1923*, Çev. Serdar Alper, (İstanbul: Eren, 2004), 61-62.

¹¹⁴ *Halil İncılık'ın Bursa Araştırmaları*, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, (Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012), 278, 281; Fahri Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1960), 143; Halil İncılık, “İpek”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 22/363; Nilüfer Alkan, “Bursa'da ipek üretim ve ticaretinin doğu ülkeleri ile olan ilişkisi (15.-16. yy. lar)” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005), 120; Halil İncılık, “Bursa; XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”. *Belleten*, C. 24, S. 93 (Ocak 1960): 52-58; Ayrıca bkz. Halil İncılık, “Bursa”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/445-449.

takas ettiği, ancak bazen gümüş veya altın ile ödedikleri de kayıtlarda yer almıştır.¹¹⁵ Bununla birlikte Bursa ile Şam'a bağlanan bir baharat yolu ağı kurulmuş ve bu sayede Bursa'nın ticarî faaliyetleri artmıştır. Aynı dönemde Çin ipeği Osmanlı topraklarına yeniden girerken, Cenevizli tüccarlar Bursa'da baharat ve bitkisel boyalar satın alarak, karşılığında kalay ve İtalyan yünlü kumaş satışı yapmışlardır. Ayrıca Bursa'da aktif bir İran ipek ticareti de mevcuttur. Bu ticarete Araplar, İstanbul Yahudileri ve yerel tüccarlar da faaliyet göstermişlerdir. Bursa'nın ticarî hacmi, 1450'ler ve 1480'ler arasında Karadeniz ticaretinin İtalyan tüccarlardan Osmanlıların eline geçmesiyle önemli ölçüde genişlemiştir. Karadeniz'in kuzey bölgelerinden mamul mallara yönelik talep, giderek daha fazla Anadolu kökenli ürünlerle karşılanmaya başlamıştır. Bursa'da ipek ticareti, baharat ve doğal boyalar gibi birçok önemli ticaret dalından sadece birini oluşturmuştur.¹¹⁶ İran'dan ithal edilen ham ipeğin ticaret merkezi olarak öne çıkan Bursa, zaman içerisinde yerli üretime de yönelerek, dünya çapında tanınan “Bursa İpeği” adı verilen lüks kumaşların üretim merkezi haline gelmiştir. 16. yüzyılın başlarında, Bursa'ya her yıl ortalama beş ila altı İran kervanı ulaşmış ve bu kervanlar, yaklaşık bir milyon duka altın değerinde en az 1200 balya ham ipek taşımıştır.¹¹⁷ Bununla birlikte 1487 tarihli Bursa tahrir defteri verileri de şehrin çok kültürlü yapısını ve nüfus dinamiklerini ortaya koymaktadır. Osmanlı'nın doğu sınırlarındaki güvenlik sorunları nedeniyle Bursa'ya yoğun göç yaşanmış, bu durum nüfusun hızlı artışını tetiklemiştir. Şehirde Rum, Yahudi ve Ermeni gibi farklı dinlere mensup topluluklar birlikte yaşamaktayken, zaman içerisinde bazı mahallelerde nüfus değişimleri gözlemlenmiştir. Özellikle 1492 İspanya sürgünü, Bursa'daki Yahudi nüfusunu önemli ölçüde artırmıştır. Defter, şehirdeki dini, sosyal ve ekonomik yapıyı da detaylı bir şekilde ortaya koymakla birlikte defterde yer alan çeşitli meslek grupları, zanaatkârlar, tüccarlar ve din adamları, şehrin canlı ve çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu da göstermiştir. Özellikle tekstil üretimi ve ticareti, Bursa ekonomisinde önemli bir yer tutmuştur. Bu veriler, 15. yüzyılın sonlarında Bursa'nın önemli bir ekonomik ve kültürel merkez olduğunu teyit etmiştir. Defter aynı zamanda 15. yüzyılın sonlarında şehrin ekonomik ve sosyal yapısını detaylı bir şekilde ortaya koymuştur. Gıda, inşaat, el sanatları, deri işleme, hizmet ve ulaşım sektörlerindeki çeşitli

---

¹¹⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, 209-211.

¹¹⁶ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Çev. Gül Çağalı Güven, Özgür TÜresay, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003), 103.

¹¹⁷ Murat Çizakça, “A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900)”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 23, No. 1/2 (Apr., 1980): 143, 146; Lowry, *Seyyahların Gözüyle Bursa: 1326-1923*, 61; İnalçık, “Bursa; XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”. 47; İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 305.

meslek grupları, şehrin canlı bir ekonomik yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Defter verileri, kölelik kurumunun yaygınlığını ve göç hareketlerinin önemini de vurgulamıştır. Özellikle Abdullah isminin sıkça geçmesi, köle kökenli nüfusun önemli bir kısmını oluşturduğunu göstermiştir. Ayrıca, İranlı tüccarların varlığı, şehrin uluslararası ticaretteki yerini ifade etmiştir. Bu veriler ışığında, 15. yüzyılın sonlarında Bursa'nın karmaşık ve dinamik bir sosyal yapıya sahip olduğu söylenebilir.¹¹⁸ Bursa, ipek ticareti açısından önemli bir merkez konumunda olsa da Azak ve Kefe gibi diğer bölgeler de bu ticarete önemli rol oynamıştır. Özellikle Cenevizli tüccarlar, ipek ihtiyacının önemli bir kısmını Azak ve Kefe üzerinden karşılamıştır.¹¹⁹ Nitekim Kefe ile (Osmanlı belgelerinde Rutenya ve/ya da Moskova karşılığı kullanıldığı anlaşılan) Rus yurdu arasında canlı bir trafik hüküm sürmüştür. Osmanlı Devleti ile Moskova grandükalığını birbirine bağlayan politik ve ekonomik çıkarların önemi, 1492'den

---

¹¹⁸ BOA, TT.d..., 23, Hüdavendigâr livası kanunnamesi ile livanın nüfus ve hasılatını ve has, zeamet ve tımarlarını havi mufassal tahrir defteri; Ömer Lütfi Barkan ve Enver Meriçli, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988); Raif Kaplanoğlu, “XV-XVI. Yüzyılda Bursa Şehrinde Ekonomik ve Toplumsal Yaşam”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 401-409; Osman Çetin, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları: (1472-1909)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994), 29-32; Osmanlı maliye teşkilâtında vergilerin ve bu vergileri verenlerin ismen tespiti için değişik dönemlerde farklı şehirlerde gerçekleştirilen sayımları ve bu sayımların kaydedildiği defterleri ifade eder. Bkz. Mehmet Öz, “Tahrir”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/425; Ayrıca bkz. İnalçık, “Bursa; XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”, 53; Ömer Lütfi Barkan, “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar II (Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa)”. *Tarih Vesikaları*, C. 2, S. 7 (Haziran 1942): 30; Mustafa Yılmaz, “Bursa Şeriyeye Sicilleri Tereke Defteri: 1487-1489” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002); Hüseyin Özdeğer, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1988; Hâle Demirel, “Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006), 32; Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, 125 vd.; Halil Sahillioğlu, “Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa'da Dokumacı Köleler”, *Atatürk Yıllık Konferansları*, C. 8 (1975-1976'dan ayrı basım 1983); Halil Sahillioğlu, “Slaves in the Social and Economic Life of Bursa in the Late 15th and Early 16th Centuries” *Turcica*, C. 17, (1985); Türkçesi için bkz. Halil Sahillioğlu, “Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa'da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, METU Studies in Development [Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar: II], (1979-1980); Rahmi Deniz Özbay, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Köle Emeginin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17 (2009/1): 152 vd.; Seniha Can, “15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ortakçı Kullar Üzerine Bir İnceleme” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü), 2022, 58 vd.; Abdülkadir Özcan, “Kul”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 26/348; Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri: II. Bayezid Devri Kanunnameleri*, (İstanbul: Fey Vakfı, 1990), 2/305-307, 330-332; Ömer Lütfi Barkan, “XV ve XVI ncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri I”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 1, S. 1 (1939): 43-44.

¹¹⁹ Yücel Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe 1475-1600*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2000), 480.

itibaren III. İvan ile II. Bayezid arasında yakınlaşmaya zemin hazırlamıştır.¹²⁰ 1484 yılında Moldovya seferi ile Kili ve Akkirman limanları fethedilerek Karadeniz hâkimiyeti sağlanmıştır.¹²¹ Karadeniz bir Türk gölü haline gelmiş,¹²² Osmanlı toprakları Kırım arazisi ile birleşmiş, Polonya'ya doğru yapılacak olan Osmanlı seferleri kolaylaşmış ve Tuna yolu ile sahile kadar inerek, tüccarlara ve İslâm ülkelerine zarar veren Hristiyan haydutların faaliyetleri önlenmiştir.¹²³ Böylece Yakınoğu'dan Bursa ve İstanbul'a ulaştırılan ipeğin önemli bir kısmı, Kili, Akkirman ve Kefe gibi liman şehirleri üzerinden kuzey ülkelerine ihraç edilmiştir. Bu liman şehirleri, ipek ticaretinde önemli bir rol oynayarak, Yakınoğu'nun zengin ipek kaynaklarını Avrupa'ya ve diğer kuzey ülkelerine bağlamıştır. Kefe, Yakınoğu'dan gelen ipeğin kuzey ülkelerine ihraç edilmesinde önemli bir rol oynamasının ötesinde, kendi ipek üretimini de geliştirerek ipek ticaretinde çift yönlü bir rol üstlenmiştir.¹²⁴

II. Bayezid, Doğu Akdeniz'de yeni bir siyasî ve ticarî düzenin ortaya çıkmakta olduğunu fark eden bir hükümdardır. Bu durum, güçlü bir donanmaya sahip olmanın önemini göstermiştir. Mısır üzerinden Akdeniz'e ulaşan baharat ticaretinin Avrupa limanlarına taşınmasında anahtar rol oynayan Doğu Akdeniz ticaret yolları, Osmanlı için de stratejik bir önem kazanmıştır. Bu

---

¹²⁰ Halil İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I 1300-1600*, Çev. Halil Berktaş, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018), 336; Ayrıca bkz. Şerafettin Turan, "Bayezid II", *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/236; Ayrıca bkz. İlyas Topsakal, "Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri". *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (Aralık 2016): 34.

¹²¹ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, sđl. Neşet Çağatay, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1979), 1-2/53; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, Haz. Reha Bilge, aktaran Mertol Tulum, (İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2015), 56-57; Tülay Artan, "L'age Turquoise en Anatolie: Les Seljukides de Konya et L'Empire Ottoman", *Meres, Deesses et Sultanes: Les Femmes en Turquie de la Prehistoire a la fin de L'Empire Ottoman*, Dujardin, Paul (ed.), (Brussels: Bozar Books, 2004), 142; Sadece Kili ve Akkirman'ın kazanımı ile Osmanlı ekonomisine destek sağlanmamış, aynı zamanda Bođdan Voyvodası Stefan cel Mare, yıllık vergiye bağlanmıştır. Bkz. Turan, "Bayezid II", 5/235; Ayrıca bkz. Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l-Feth*, Haz. A. Mertol Tulum, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977), 200-201; Kili hakkında ayrıca bkz. Ahmed Cavid Bey, *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi: (Ahmet Cavid Bey'in Müntehebatı)*, Haz. Adnan Baycar, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004), 633-634.

¹²² Halil İnalçık, *Essays in Ottoman History*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998), 415; Ayrıca bkz. Mübahat Kütükoğlu, "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti" *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 13-17 Ekim 1986, (Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1988): 97-98; Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri", *Belgeler*, C. 1, S. 2 (1 Temmuz 1964): 121 vd.; Kütükoğlu, "XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti", 98; İdris Bostan, *Osmanlı Deniz Ticareti*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2019), 95-96, 220; İdris Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2017), 41; İdris Bostan, *Osmanlılar ve Deniz*, (İstanbul: Küre Yayınları, 2007), 7-9.

¹²³ Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezit'in Siyasi Hayatı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017), 79-90.

¹²⁴ Öztürk, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe 1475-1600*, 480-481; Osmanlı Devleti zamanında İpek ticareti için ayrıca bkz. Dalsar, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, 125 vd.

durum, Osmanlı ve Venedik arasında kaçınılmaz bir denizcilik rekabetini de beraberinde getirmiştir. Venedik, ticaret yollarını kontrol etme imtiyazını kaybetmemek için Adriyatik'in doğu kıyılarında, Yunan Adaları'nda, İnebahtı'da, Mora kalelerinde, Girit ve Kıbrıs adalarında bulunan üslerini güçlendirmeye başlamış ve bu da Osmanlı'nın bölgedeki hâkimiyetini tehdit etmiştir.¹²⁵ Bu sebeple sadece Kili ve Akkırman limanları değil 1499-1503 yılları arasında Venedik ile yapılan savaşta Modon (Moton), Koron, Navarin¹²⁶ ve Lepanto limanları da ele geçirmiştir.¹²⁷ Limanların alınması ile sadece ticarî ekonomik bir kalkınma öngörülmemiş aynı zamanda II. Bayezid, ticarî ve sınaî katkılarından da yararlanmak üzere¹²⁸ Endülü's'ten kovulan Müslümanları ve Yahudileri Osmanlı topraklarına getirmiş ve İdrîs-i Bitlisî'ye göre gelen ahali ilk olarak Mora'ya yerleştirilmiştir.¹²⁹ İpek ticareti, küresel siyasetin en belirleyici unsurlarından biri haline gelmiş ve bu ticaretten doğrudan kâr sağlayan İran, Osmanlı ve İtalyan

¹²⁵ İdris Bostan, "II. Bayezid ve Osmanlı Deniz Gücü", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 61; Ayrıca bkz. Palmira Brummett, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in The Age of Discovery*, (Albany: State University of New York), 1994, 89-121.

¹²⁶ Richard F. Kreutel, *Haniwaldanus Anonimi'ye göre Sultan Bayezid-i Veli: (1481-1512)*, Çev. Necdet Öztürk. (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1997), 29.

¹²⁷ Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, 220-241; Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 41-43; Caroline Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü 1300-1923*, Çev. Zülal Kılıç, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2007), 84; Emel Esin, "Aegean Expeditions of Bayezid II (h. 903-906/1498-1500)", *Erdem*, C. 1, S. 3, (1985): 798; Artan, *L'age Turquoise en Anatolie: Les Seljukides de Konya et L'Empire Ottoman*, 142; Ayrıca bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, 1-2/46, 55; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, 71-76; Necdet Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2023), 184, 205, 214, 219; Turan, "Bayezid II", 5/235; Mahmut H. Şakiroğlu, "1503 Tarihli Türk-Venedik Andlaşması" *VIII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, 11-15 Ekim 1976, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983): 3/1559-1569; Tayyib Gökbilgin, "Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler", *Belgeler*, C. 5-8, S. 9-12 (1968-1971): 39-42; Tayyib Gökbilgin, "Venedik Doju ve Leh Kralına Verilen Bir Kısım Ahitnamelerin Şekil ve Muhteva Bakımından Taşındıkları Önem ve Tarihi Gerçekler" *VII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, 25-29 Eylül 1970, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi), 1973, 2/473-483; Anna Calia, "Il Liber Graecus dell'Archivio dei Frari di Venezia e la diplomazia veneziano-ottomana in lingua greca tra XV e XVI secolo", *Byzantion*, C. 82 (2012): 17-55, doi: 10.2143/BYZ.82.0.2174083; Calia'nın makalesinin Türkçe tercümesi için bkz. Güner Doğan, "Venedik Devlet Arşivi'nde Bulunan Liber Graecus (Yunan Kitabı) ve XV-XVI. yy. Osmanlı-Venedik İlişkileri", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, C. 22, S. 22, (2015): 279-317; Ahmet Aksın, "1482 Tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnâmesi", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 80-88; Hans Theunissen Peter Alexander, 'Cairo Revisited (I): Four Documents Pertinent to the Ottoman-Venetian Treaty of 1517', *EJOS*, C. 2, S. 7 (1999): 4.

¹²⁸ Feridun M. Emecen, "II. Bayezid Devriyle İlgili Meselelere Dair Yeni Bakışlar", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019, 24.

¹²⁹ Vural Genç, "Acem'den Rum'a": İdrîs-i Bidlîsî'nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısım (1481-1512)" (Yayımlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014), 769-770.

şehir devletleri, bu ticaretin ekonomik ve malî açıdan taşıdığı önemin farkında olarak hareket etmişlerdir. İpek Yolu'nun kontrolü ve bu ticareten elde edilen kazançlar, bu devletlerarasında güç dengesini ve siyasî ilişkileri doğrudan etkilemiştir. Tebriz ve Bursa arasındaki ipek ticaret yolu, 15. ve 16. yüzyıllarda Osmanlı Devleti ile İran hükümdarları arasında çekişme konusu olmuştur. 1472 yılında Uzun Hasan, II. Mehmed'in Tokat'a yeni bir gümrükhane kurarak kaçakçılığın önüne geçmesini engellemek için şehri tahrip etmiştir. Bu durum, iki devlet arasındaki gerilimi daha da tırmandırmıştır. Buna mukabil, II. Bayezid döneminde doğudaki istikrarın korunmasına öncelik verilmesi ve barışçı bir politikanın izlenmesi, ipek ithalatının rekor seviyelere ulaşmasını sağlamıştır.¹³⁰ Osmanlı'nın fetihler sonucunda uyguladığı iskân politikası ve devlet eliyle yapılan altyapı yatırımları, şehirlerin hızlı bir şekilde büyümesine ve ticarî faaliyetlerin artmasına zemin hazırlamıştır. Büyüyen şehirlerin artan üretim ve tüketim ihtiyaçlarını karşılamak için iç ticaret hacmi de hızla genişlemiştir.¹³¹ Sadece fetihler sonucunda uygulanan iskân politikaları ile değil; aynı zamanda İspanya'dan göçen Sefarad Yahudileri Osmanlı topraklarına kabul edilip, hükümet tarafından ekonomik canlılığı daha da arttırılmak istenen Selânik ve Avlonya gibi kent ve limanlara yerleştirilmiştir. Nitekim 1520 yılına gelindiğinde Yahudiler, 527 hane halkıyla Avlonya nüfusunun üçte birini oluşturmuşlardır. Avlonya limanını Yahudi nüfus bakımından İstanbul ve Selânik'ten sonra devletin üçüncü en kalabalık kenti haline getirmişlerdir.¹³² Bununla birlikte Osmanlı, yabancı tüccarların iç pazarda hakimiyet kurmalarını engellemek için korumacı bir ticaret politikası izlemiştir. Bu politikanın bir gereği olarak, iç pazarın önemli bir kısmı yabancı tüccara kapatılmış, kalan kısım için ise faaliyetlerine kısıtlamalar getirilmiştir. Bu sayede, artan iç ticaretin büyük kısmı yerli tüccarların kontrolüne geçmiştir. Devletin korumacı politikaları sadece iç ticaretle sınırlı kalmamış, dış ticarete de yerli tüccarlara öncelik verilmiştir. 16. yüzyılın başlarından itibaren Anadolu ve Rumeli'de uygulanan gümrük rejimine göre, yabancı tüccarlar %5-7 oranında gümrük vergisi öderken, yerli gayrimüslimler bu oranı %3-4, Müslümanlar ise %2-3 gibi daha düşük oranlarda ödemişlerdir. Bu sayede Osmanlı tüccarları Akdeniz ticaret ağında daha aktif rol oynayabilmiş ve birçok İtalyan limanı ile ticarî ilişkiler kurmuştur.¹³³ Venedikli diplomat

---

¹³⁰ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I 1300-1600*, 277-278.

¹³¹ Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021), 1/207.

¹³² İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I 1300-1600*, 323; Ayrıca bkz. Naim A. Güleryüz, *Toplumsal Yaşamda Türk Yahudileri*, (İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş.), 2015, 84; Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 80, 325.

¹³³ Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, 1/207.

Alvise Sagondino, 1496'da Osmanlı'dan dönüşünde sunduğu detaylı raporda II. Bayezid'in yıllık gelirini 2.400.000 duka olarak belirtmiştir. Bu gelir, ağırlıklı olarak haraç (900.000 duka), haraçtan alınan pay (300.000 duka), limanlardan elde edilen gelir (500.000 duka), hayvan vergisi (400.000 duka) ve bağışlardan (300.000 duka) meydana gelmiştir. Sagondino'nun raporuna göre, Sultan bu geliri tüketmekle kalmayıp, babasının 6 milyonluk hazinesinden 3 milyon duka çekmiştir. Ancak, sonraki Venedik elçilerinden Andrea Gritti, 1503'te II. Bayezid'in gelirini 5.000.000 duka olarak göstermiştir.¹³⁴

2. Genel Refah ve Devlet Hazinesi: İktisadî Politikaların Temel Prensipleri

Osmanlı, ticaretin gelişmesi amacıyla vergi yükünü hafifleterek ve lojistik altyapıya yatırım yaparak ticarete elverişli bir ortam sunmak gibi çeşitli teşvikler sunarak tüccarlara önemli destekler sağlamıştır. Böylece ticaret sektörü, tarım ve madencilğe göre daha düşük bir vergi yüküyle desteklenmiştir. Ticarete ve tüccara gösterilen bu ayrıcalıklı yaklaşımın temelinde, Osmanlı iktisadî dünya görüşünün iki temel prensibi olan provizyonizm (iaşe) ve fiskalizm yatmaktadır.¹³⁵ Provizyonizm, ülke içinde mal ve hizmetlerin mümkün olduğunca bol, kaliteli ve ucuz bir şekilde sunulmasını amaçlayan bir ilkedir. Bu ilke doğrultusunda, ticaretin gelişmesi ve ticarî faaliyetlerin teşvik edilmesi, ülke genelinde refahın artmasına ve fiyat istikrarının sağlanmasına katkıda bulunmuştur. Fiskalizm ise devlete ait nakdî gelirlerin mümkün olduğunca yüksek seviyede tutulmasını ve bu seviyenin korunmasını savunan bir ilkedir. Bu ilke doğrultusunda, ticaretin vergilendirme yoluyla devlet gelirlerine önemli katkılar sağlaması beklenmiştir. Ticaretin, sektörler ve bölgeler arasında gerçekleşen mübadelenin hacmiyle doğru orantılı olarak doğrudan vergi gelirleri elde etmesi yanında, diğer sektörlerde de üretim artışına yol açarak dolaylı vergi gelirlerine de katkıda bulunması öngörülmüştür. Osmanlı, 15-16. yüzyıllarda hanlar, köprüler, kervansaraylar, çarşılar, bedestenler ve külliyeler gibi altyapı yatırımlarına büyük önem vererek ticareti teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bu yatırımlar, hem devlet gelirlerinin ve maddî gücün artmasına, hem de genel refaha katkıda bulunarak Osmanlı'nın manevî gücünü pekiştirmeyi amaçlamıştır.¹³⁶ 15. Yüzyılda kaydedilen önemli ticarî gelişmeler

---

¹³⁴ Snezhana Rakova. 'The Earliest Records of Income and Expenses of the Sultan'. *Venetians and Ottomans in the Early Modern Age* (27 September 2018), 16-17.

¹³⁵ Bkz. Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, 1/204.

¹³⁶ Genç, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, 1/204; Ayrıca bkz. Ekrem Erdem, "The Functions of State in Determining Economic Policies in İslamic Tradition", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 35, (2015): 19-36; Reşat Kasaba, *Osmanlı İmparatorluğu ve*

arasında, geniş bir ticaret ağı kurulması, yeni pazarlara erişilmesi ve çeşitli ürünlerin ticaretinin yapılması yer almıştır. Osmanlı, merkeziyetçi yönetim ve üretim üzerinde sıkı bir devlet kontrolü anlayışına sahiptir. Üretim, mutlak merkeziyetçi yapıya sahip bir yönetim anlayışı ile merkezî iradeye kesin kurallarla bağlanmış durumdadır. Bu durum, üretim faaliyetlerinin devlet tarafından sıkı bir şekilde kontrol edilmesi anlamına gelir. Üretim standartlarının tespiti, fiyatların belirlenmesi ve kâr oranlarının sınırlandırılmasına kadar tüm süreçler devlet tarafından uygulanmıştır. Devlet, göstermiş olduğu bu kontrol ile üreticiyi ve tüketiciyi korumak istemiş ve bu kontrolü, ahlâkî prensiplerin temelini oluşturmakla kalmayıp bir sarmaşık gibi bütün unsurlarını çepeçevre sardığı Ahîlik adı verilen bir oluşum ile sistematize etmiştir.¹³⁷ Özellikle II. Mehmed devrinden itibaren Ahîlik, siyasî bir güç olmaktan çıkarak esnaf birliklerinin idarî işlerini düzenleyen bir teşkilât halini almıştır.¹³⁸ Osmanlı'da loncalar, esnafın üretim, ticaret ve sosyal hayatını düzenleyen, Ahîlik geleneğinin de etkisiyle sivil bir karaktere sahip, karmaşık ve kapsayıcı bir yapı oluşturarak kentlerin ekonomik ve sosyal hayatında önemli bir role sahip olmuştur.¹³⁹ Osmanlı'da Ahîlik teşkilatı, dünya ve ahiret hayatı arasında denge kurarak, sosyal uyumu hedefleyen, esnafın ekonomik ve sosyal haklarını güvence altına alan, üretim ve tüketim faaliyetlerinde istikrar sağlayan, devlet denetimi altında faaliyet gösteren, iç hukuk sistemi ve şeffaflık ilkelerine sahip, kapsayıcı bir zanaatkâr örgütlenmesi olarak önemli bir role sahip olmuştur. Devletin ihtisap müessesesi aracılığıyla denetlenen Ahîlik, bu sayede ekonomik düzenin korunmasına ve sosyal adaletin sağlanmasına katkı sağlamıştır.¹⁴⁰ Genç, Osmanlı'da ticaret sektörünün, devlet otoritesinin doğrudan ve

---

Dünya Ekonomisi: on dokuzuncu yüzyıl, Çev. Kudret Emiroğlu, (İstanbul: Belge Yayınları, 1993), 17 vd.

¹³⁷ Yusuf Ekinci, *Ahîlik*, (Ankara: Özgün Matbaacılık, 2008), 137-146; Ayrıca bkz. Ziya Kazıcı, "Ahîlik", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/540-542.

¹³⁸ Kazıcı, "Ahîlik", 1/542.

¹³⁹ Yusuf Oğuzoğlu, "Bursa İhtisap Kanunnamesi (1502) ve Değerlendirilmesi", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 450-451; Ayrıca bkz. Özer Ergenç, "Osmanlılarda Esnaf ve Devlet İlişkileri", *Tarihte Türk Devletleri II*, S. 98, (1987): 627; Yusuf Oğuzoğlu, "Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma (1680-1700)", *Osmanlı Araştırmaları*, S. 15, (1995): 157-186; Neşet Çağatay, *Bir Türk Kurumu Olan Ahîlik*, (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları), 1974; Yusuf Ekinci, *Ahîlik ve Meslek Eğitimi*, (Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1990), 22-23; Kazıcı, "Ahîlik", 1/540-542; Ahmet Kal'a, "Esnaf", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/424-425; Ahmet Kal'a, "Lonca", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/211-212; Ahmet Yaşar Ocak, "Fütüvvetnâme", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/264-265; Ekinci, *Ahîlik*, 87-101; Ayrıca bkz. Jak Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Çev. Selen Hırçın Riegel, (İstanbul: Homer Kitabevi, 2007), 83 vd.

¹⁴⁰ Mustafa Sucu, *Ahi Ocakları ve Bir Ahîlik Belgesi*, (Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi, 1996), 4-5; Ekrem Erdem, *Ahîlik*, (Ankara: Detay Yayıncılık, 2008), 83; Ekinci, *Ahîlik*, 98-99, 137-139; Mehmet Canatar, "Kethüdâ", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/332; Ziya Kazıcı, "Hisbe", *DİA*, (İstanbul:

dolaylı müdahaleleriyle sıkı bir şekilde denetlenmesi hakkında şu ifadelerde bulunmuştur: Kâr marjlarının sınırlandırılması, fiyat kontrol mekanizmaları ve diğer düzenleyici uygulamalar, tüccarların serbestçe hareket etme özgürlüklerini kısıtlamıştır. Bu durum, tesadüfen ortaya çıkan birikimlerin bile ekonomi içinde farklı alanlara yönlendirilmesini önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Ziraat ve madencilik sektörlerindeki devlet tekeli ve sanayide esnaf örgütlerinin güçlü varlığı, serbest piyasa mekanizmalarının işlemlerini engellemiştir. Ticaret sektörü içinde kalarak kırsal kesimde proto-endüstriyel faaliyetlere yönelme girişimleri ise devlet tarafından sistematik bir şekilde engellenmiştir. Bu durum, Osmanlı ekonomisinin kapitalist dönüşümünü engelleyen önemli bir faktör olmuştur. Ticaret sektöründe gözlemlenen bu kapsamlı sınırlama, kontrol ve düzenlemeler, Osmanlı Devleti'nin kapitalizme karşı belirgin bir tutum sergilediğinin en açık göstergelerinden biridir.¹⁴¹ Bununla birlikte tarihte bilinen ilk piyasa düzenlemesi, tüketici hakları, gıda güvenliği, standartlaştırma ve çevre düzenlemesi ile ilgili yapılan ve hazırlanmasında, dönemin ileri gelen âlimlerin ve tüccarların görev aldığı kanun, 1502 yılında II. Bayezid'in emri ile gerçekleştirilmiştir. II. Bayezid dönemi itibari ile muhtesibler, bu kanun maddeleri doğrultusunda denetlemelerde bulunmuşlardır. Mevlânâ Yeraluca Muhyiddin tarafından hazırlanan ve hazırlanışında hem İslâm hukukunun temel ilkeleri hem de Osmanlı örf ve âdetleri dikkate alınan, Osmanlı Devleti'nin ekonomik ve sosyal hayatına önemli katkılarda bulunan, ileri görüşlü ve kapsamlı bir düzenleme olan Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa (Bursa Belediye Kanunu), kalite, fiyat kontrolü (narh/es'âr) ve kamu hizmeti (hisbe) konularına yönelik düzenlemeler ile ön plana çıkmıştır. Üreticinin haksız kazanç elde etmesini engellerken, tüketicinin de mağdur olmamasını sağlayan bir fiyatlandırma sistemi oluşturulmuş, satılan gıda maddelerinin taze, sağlıklı ve standartlara uygun olması için detaylı düzenlemeler yapılmış, ticarete kullanılan ağırlık ve ölçü birimlerinin standardize edilmesiyle dürüst ticaret teşvik edilmiş, esnafın haklarını korurken, tüketiciye karşı sorumluluklarını da belirleyen detaylı maddelere yer verilmiş, piyasada dolandırıcılık, sahtecilik gibi durumların önlenmesi için çeşitli tedbirler alınmış, tüketicinin haklarını güvence altına alarak, âdil ve güvenilir bir alışveriş ortamı sağlamış, piyasada rekabetin sağlıklı bir şekilde işlemlerini sağlayarak, üretim ve tüketimi teşvik etmiş, düzenli bir ekonomik sistem sayesinde devletin gelirlerinin artmasını

TDV Yayınları, 1998), 18/143-145; Ziya Kazıcı, *Osmanlı'da İhtisab Müessesesi: (Yerel Yönetim)*, (İstanbul: Bilge Yayınları, 2006), 32-33; Ayrıca bkz. Cengiz Kallek, "Hisbe", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/133-134.

¹⁴¹ *Anatomi Dersleri: Osmanlı Kültürü*, Haz. Zeynep Ögel, (İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1995), 115-116; Ayrıca bkz. Mehmet Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii", *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, S. 2 (1991): 99-124.

sağlamış, âdil bir ekonomik sistem sayesinde de toplumsal huzurun sağlanmasına katkıda bulunmuştur.¹⁴² Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa dışında, aynı tarihte Edirne’de Kanunnâme-i İhtisâb-ı Edirne (Edirne Belediye Kanunu) ve İstanbul’da Kanunnâme-i İhtisâb-ı İstanbul (İstanbul Belediye Kanunu) da aynı amaç doğrultusunda ilan edilmiştir.¹⁴³

Osmanlı, kuruluşundan itibaren değişken ekonomik koşullara uyum sağlamak için çeşitli malî yöntemler ve uygulamalar geliştirmiştir. Özellikle 16. yüzyılın sonlarına kadar vergiler, malî esneklik sağlamak amacıyla bazen nakdî olarak, bazen de bedel şeklinde tahsil edilmiştir. Ancak 16. yüzyılın sonlarından itibaren ekonomik koşullardaki değişimler, vergilendirme sisteminde de değişikliklere yol açmıştır. Bu bağlamda, bedel olarak tahsil edilen vergilerin oranında artış gözlemlenmiştir.¹⁴⁴ Osmanlı Devleti’nin malî düzenlemelerinde, vergiler iki ana kategoriye ayrılmıştır: Şer’î ve örfî. Cizye, zekât, öşür, haraç ve bunların alt kategorileri şer’î vergi sistemi içerisinde yer almıştır. Örfî vergiler, Tekâlif-i Örfiyye olarak adlandırmış ve bu vergi türü bazı kaynaklara göre ilk kez II. Bayezid döneminde avâriz vergisi ismiyle tanımlanmıştır. Bu vergi, olağanüstü durumlarda ve hükümdarın tâlimatıyla toplanan bir vergi olarak bilinmiştir.¹⁴⁵ Bununla birlikte II. Bayezid dönemine başlangıcı atfedilen avâriz¹⁴⁶

---

¹⁴² *Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa, The law of the Municipality of Bursa: Sultan II. Bayezid Tarafından Yürürlüğe Konulan Dünyanın Bugünkü Manada İlk Standardı*, Önsöz Faruk A. Sünter, (Ankara: Türk Standartları Enstitüsü, 1963), 5-25; Recep Özdemir, “Tüketici Haklarına Yönelik Tarihte Yapılan İlk Kanun: “Kanunname-i İhtisab-ı Bursa”. *Mecmua*, S. 4, (2017): 5-7; İkinci, *Ahilik*, 376 vd.; Oğuzoğlu, “Bursa İhtisap Kanunnamesi (1502) ve Değerlendirilmesi”, 453 vd.; Barkan, “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar II (Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa)”. 15-40; Ayrıca bkz. Halil İnalçık, “Kanunnâme”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001): 24/333; Mübahat S. Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, (İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983); Cengiz Kallek, “Narh”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/387; Mübahat S. Kütükoğlu, “Narh”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/390; Ayrıca bkz. Berrak Burçak, “Bursa İhtisap Kanunnamesi Işığında II. Bayezid Devrinde Bursa Ticaret Hayatına Bir Bakış”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019).

¹⁴³ Ömer Lütfi Barkan, “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I (Kanunnâme-i İhtisâb-ı İstanbul el-Mahrûsa)”, *Tarih Vesikaları*, C. 1, S. 5, (1942): 326-340; Ömer Lütfi Barkan, “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar III (Suret-i Kanunnâme-i İhtisâb-ı Edirne bî-Ma’rifet-i Mevlânâ Muhyüddin Kadı-i Edirne el-Ma’ruf bî-Yarluca fî Evâsıt-ı Zilhicce, Sene: 907)”, *Tarih Vesikaları*, C. 2, S. 9, (1942): 168-177; Ayrıca bkz. Kazıcı, *Osmanlı’da İhtisap Müessesesi: (Yerel Yönetim)*, 11 vd.

¹⁴⁴ Hülya Taş, “Osmanlı Maliyesinde “Bedel” Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme”, *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler -1, 24-25 Haziran 2010*, (Elâzığ: Fırat Üniversitesi, 2013): 310.

¹⁴⁵ Yusuf Halaçoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991), 56.

¹⁴⁶ Osmanlı maliyesinde "avâriz" terimi, lugattaki "sonradan meydana gelen, aslı ve sabit olanın zıddı" anlamlarının ötesine geçerek, vergi ve bütçe ile bağlantılı olarak farklı anlamlara bürünmüştür. Bkz. Halil Sahillioğlu, “Avâriz”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/108.

vergisinin kökenleri, Lutfi Paşa'nın Âsafnâme eserindeki ifadeden yola çıkarak hatalı bir şekilde yorumlanmış olabilir. Nitekim avâriz muafiyetlerine ilişkin uygulamaların daha eski dönemlere uzandığı ve Anadolu beylikleri zamanında da mevcut olduğu bilinmektedir.¹⁴⁷ Avâriz vergisi, Osmanlı malî sisteminde önemli bir gelir kaynağı olmakla birlikte, özellikle kırsal kesimde yaşayan halkın büyük bir kısmı için ciddi bir ekonomik yük oluşturmuştur. Bu sorunu hafifletmek amacıyla, toplumun imkanlı kesimleri tarafından kurulan para vakıfları, avâriz ödemelerinde güçlük çeken köy ve mahalle halkına yönelik yardımlaşma faaliyetlerinde bulunmuştur. Bu avâriz vakıfları, sosyal dayanışmanın güçlendirilmesi ve gelir dağılımındaki eşitsizliğin azaltılması açısından önemli bir işlev görmüştür.¹⁴⁸ II. Bayezid devrinde Osmanlı'nın gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturan vergiler şu şekilde sınıflandırılmıştır: Toprak kullanımı ve tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelirler üzerinden tahsil edilen vergiler, zanaatkâr ve küçük işletme sahiplerinden tahsil edilen vergiler, Gayrimüslim topluluklardan tahsil edilen vergiler, İthalat ve ihracat işlemlerinden kaynaklanan vergiler, hayvancılık faaliyetlerinden kaynaklanan vergiler ve pazar yerlerindeki ticarî faaliyetlerden kaynaklanan vergiler.¹⁴⁹

3. II. Bayezid Dönemi'nde Değişen Ekonomik ve Kültürel Yapı

Dönemin ekonomik politikaları, ekonomik faaliyetlerin siyasî ve sosyal hayata olan etkisini ve bu etkileşimin devlet yönetimi üzerindeki yansımalarını açıkça gösteren önemli bir örnektir. II. Mehmed'in, özellikle dinî vakıflardan ve özel mülk sahiplerinden müsadere ederek timar sistemiyle dağıttığı toprakların yarattığı hoşnutsuzluk, halefi II. Bayezid'i daha uzlaşmacı bir yönetime yöneltmiştir. Bu kapsamda II. Bayezid, sultanların tahta çıkışlarında mevcut devlet vakıflarını yeniden düzenleme ve kataloglama geleneğini¹⁵⁰ uyguladıktan sonra II. Mehmed döneminde el konulan toprakların önemli bir kısmını eski sahiplerine iade etmiştir.¹⁵¹

---

¹⁴⁷ Ahmet Tabakoğlu, "Tekâlif", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/336.

¹⁴⁸ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/483; Mehmet İpşirli, "Avâriz Vakfı", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/109; Sahillioğlu, "Avâriz", 4/109.

¹⁴⁹ Oktay Güvemli, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi*, (İstanbul: Avcıol Yayınları, 1998), 2/122.

¹⁵⁰ İsmail E. Erünsal, "The Development of Ottoman Libraries from the Conquest of Istanbul (1453) to the Emergence of the Independent Library". *Belleten*, C. 60, S. 227, (Nisan 1996): 98.

¹⁵¹ Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 67; Ayrıca bkz. İbn Kemal Ahmed Şemseddin Kemalpaşazade, *Tevârih-i Âl-i Osmân: VIII. Defter*, Haz. Ahmet Uğur, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997), 3-4.

Genellikle barışçıl ve hoşgörülü¹⁵² bir yönetim sergileyen II. Bayezid döneminde devlet, önemli bir gelişme kaydetmiştir. II. Mehmed'in şenlenme siyaseti ile çehresi değişen İstanbul, bu dönemde de büyük bir ekonomik canlanma yaşayarak önemli bir ticaret merkezi kimliğine bürünmüştür. Merkezî hazinenin büyümesi, devletin ordu ve donanmayı güçlendirmesine, yeniçeri sayısını artırarak ateşli silahlarla donatmasına ve Cenovalı mühendislerin gözetiminde daha önce Akdeniz'de görülmemiş büyüklükte savaş gemileri inşa etmesine imkân sağlamıştır.¹⁵³ Global siyasetin ayrılmaz bir parçası olan denizciliğe büyük bir önem vermiş¹⁵⁴ ve yaptırmış olduğu donanma 60 sene boyunca mühim bir eksiklik hissedilmeksizin kullanılmıştır.¹⁵⁵ II. Bayezid, daha önce el konulan dinî vakıfların, özel mülklerin ve arazileri geri vermekle kalmamış, kendisinin iktidarından önce kaldırılmış olan nakîbüleşraflık müessesesini de yeniden kurmuştur.¹⁵⁶ II. Bayezid'in yapmış olduğu bu reformlar, devlet ve halk nezdinde şeriatı ihya olarak algılanmıştır.¹⁵⁷ II. Bayezid döneminde artan malî işleri düzenlemek ve kontrol altına almak amacıyla Anadolu'ya ait "Şıkk-ı sâni" adında ikinci bir defterdarlık kurulmuştur. Aynı zamanda, saraya alınacak iç oğlanlarının yetiştirilmesi ve eğitilmesi için Galata Sarayı Mektebi açılmıştır. Bu mektep, sarayda görev alacak olan devlet adamları ve bürokratların yetiştirilmesi için önemli bir eğitim kurumu haline gelmiştir.¹⁵⁸

II. Bayezid dönemi, Osmanlı Devleti'nde II. Mehmed'in sert politikalarından uzaklaşarak toplumun bütün kesimlerini kucaklama amacıyla başlatılan bir konsolidasyon süreci olarak değerlendirmiştir. Bu dönemde, sanata ve bilime verilen destekle İstanbul, farklı coğrafyalardan gelen bilim insanlarının ve sanatçıların buluşma noktası haline gelmiştir. Padişahın himayesiyle kurulan eğitim kurumları ve kütüphaneler, ilim ve kültür hayatının canlanmasına önemli

---

¹⁵² Fiziksel olarak orta boylu, yağız çehreli, ela gözlü ve geniş göğüslü olan II. Bayezid, yumuşak ve melankolik bir mizaca sahipti. Gençliğinde serbest bir hayat tarzı benimsemesine rağmen padişahlık döneminde ibadet ve hayır işlerine yönelmiş ve bu nedenle "Bâyezîd-i Velî" lakabıyla anılmıştır. Savaşta olabildiğince uzak durmayı tercih etmiş ve "nizâm-ı memleket" (ülkenin düzeni) için İstanbul'dan ayrılmamayı ilke edinmiştir. Bkz. Turan, "Bayezid II", 5/237.

¹⁵³ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I 1300-1600*, 13; Ayrıca bkz. Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 84; Ayrıca bkz. Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, 113-114.

¹⁵⁴ Emecen, "II. Bayezid Devriyle İlgili Meselelere Dair Yeni Bakışlar", 24.

¹⁵⁵ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, 1-2/301.

¹⁵⁶ Turan, "Bayezid II", 5/236; Ayrıca bkz. Ş. Tufan Buzpınar, "Nakîbüleşraf", *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/323.

¹⁵⁷ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I 1300-1600*, 151.

¹⁵⁸ Turan, "Bayezid II", 5/236; Ayrıca bkz. Ahmet Şimşirgil, "İç Oğlanı", *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/449-450; Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 318.

katkılar sağlamıştır. Ancak, dönemin siyasî ortamı ve Doğu-Batı ilişkilerindeki değişen dinamikler, II. Bayezid'in yönetimini karmaşık bir yapıya büründürmüştür. Doğu kültürüne olan yönelimi, Batı'dan gelen etkilere karşı bir tepki olarak yorumlansa da dönemdeki sosyokültürel ve sosyoekonomik gelişmeler, bu durumun tek başına açıklanamayacağını göstermiştir. II. Bayezid'in hem Avrupa'ya olan ilgisi hem de Doğu kökenli medeniyet hamlesi, dönemin karmaşık ve çok yönlü yapısını ortaya koymuştur.¹⁵⁹

4. II. Bayezid'in Deniz Ticareti Üzerindeki Hakimiyeti

15. Yüzyılın sonlarında Memlûklülerin deniz ticaretini korumadaki yetersizliği, Osmanlı Devleti'ne Doğu Akdeniz'de nüfuzunu ve ticarî çıkarlarını geliştirmek için bir fırsat yaratmıştır.

---

¹⁵⁹ Sydney Nettleton Fisher, *The foreign relations of Turkey: 1481-1512*, (Urbana: University of Illinois, 1948), 5; Stanford Shaw, *History of the Ottoman Empire and modern Turkey: Empire of the gazis: the rise and decline of the Ottoman Empire, 1280 – 1808*, (Cambridge: Cambridge University, 1976), 1/70; Abdüllatif Çelebi Latifi, *Tezkire-i Latifi: Asar-ı İslafdan*, (Dersaadet: Kitabhane-i İkdâm, 1314), 62-63; Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 73; Erünsal, "The Development of Ottoman Libraries", 104 vd.; Semavi Eyice, "Bayezid II Camii ve Külliyesi", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/45; Cahid Baltacı, *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV)), 2005, 1/380-390, 2/766-770; Semavi Eyice, "(Amasya) Bayezid II Camii ve Külliyesi", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/40-42; Turan, "Bayezid II", 5/237; Filiz Karaca, "İn'âm", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/259-260; Günay Kut, "II. Bayezid Dönemi: Şair Adlî, Ca'fer Çelebi ve Mihrî Hanım", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 184-185; Yavuz Bayram, *Amasya'ya Vali Osmanlı'ya Padişah Bir Şair Adlî Sultan İkinci Bayezid: Hayatı-Şahsiyeti-Şairliği Divanının Tenkitli ve Orijinal Metni*, (Amasya: Amasya Valiliği, 2009).; BOA, TS.MA.e, 754 – 99 (TSMA No: 6184/1); İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Bayezid II", *İA*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961), 2/392-398; Semavi Eyice, "II. Bayezid Devrinde Davet Edilen Batılılar", *Prof. Dr. Semavi Eyice Külliyesi, Üniversite Yayınları ve Muhtelif Dergilerdeki Çalışmaları*, der. Sema Doğan (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2023), 2-3/197-204; Giovan Antonio Menavino, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Harun Mutluay, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011), 17; İlhan Şahin ve Feridun Emecen, *Osmanlılarda Divan-Bürokrasi-Âhkâm: II. Bayezid Dönemine ait 906/1501 Tarihli Âhkâm Defteri*, (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994), IX-XI; *Hazine Ruznamçe Defteri*, İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. O 71 aktaran Emecen, "II. Bayezid Devriyle İlgili Meselelere Dair Yeni Bakışlar", 13,24; Genç, "Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısmı (1481–1512)", 541-542; Ali Bakkal, "Osmanlı Devleti'nin İlk Gözlemevlerinden Trabzon Rasathânesi" *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı II*, 8-10 Ekim 2015, (Trabzon: KTÜ İlahiyat Fakültesi, 2016): 1018; Ali Bakkal, "İslâm Tarihinde Rasathaneler". *Bilimname*, C. 2019, S. 39 (2019): 127-128; Ahmet Tunç Şen, "Reading the Stars at the Ottoman Court: Bâyezîd II (r. 886/1481-918/1512) and His Celestial Interests", *Arabica*, T. 64, Fasc. 3/4 (2017), 557-608; Feridun M. Emecen, "II. Bayezid'in Tarih Merakı Üzerine Bir Not: Fenarizâde Alaeddin Ali'nin Anonim Osmanlı Tarihi Derlemesi", *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal'a Armağan*, (İstanbul: Ülke Yayınları, 2014), 1/331-344; Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 327; İsmail E. Erünsal, "908 (1502) Tarihli Saray Kütüphanesi Kataloğu ve Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Önemi", *Edebiyat Tarihi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016), 257-283; Maróth Miklós, "The Library of Sultan Bayezid II," *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*, ed. E.M. Jeremiás (Piliscsaba: Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, 2003), 111-132; Zeren Tanındı, "Sultan II. Bayezid'in Kitap Hazinesinin Sanatlı Kitapları", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 43.

II. Bayezid, bu durumdan faydalanarak, Hint Okyanusu ticaretine erişim sağlamış, Safevîlere karşı Memlûklerle ittifak kurmuş ve atandığı sancakbeyliğinden memnun kalmayarak 1509 tarihinde muhtemelen II. Bayezid'e meydan okumaya hazırlanmak üzere Kahire'ye giden oğlu Korkud'a Memlûk desteği olasılığını ortadan kaldırarak muhtemel isyan girişimini önlemiştir. Bu hamleler sayesinde Osmanlı, Kızıldeniz ticaretini kontrol altına almış, doğu sınırındaki güvenliğini pekiştirmiş ve bölgedeki siyasî ve ticarî dengeleri kendi lehine çevirmeyi başarmıştır.¹⁶⁰ Memlûk Sultanlığı'nın zayıflaması üzerine, bölgedeki Müslüman devletler ve topluluklar Osmanlı'dan yardım talep etmiş ve II. Bayezid, Selman Reis'e 1000 kişilik bir birlik ve gemi yapımı için gerekli malzemeler tahsis etmiştir. Böylece Selman Reis, Süveyş Limanı'nda yeni bir donanma inşa etmiştir.¹⁶¹ Bununla birlikte 1511 Ocak ayında (Şevval 916), Sultan Gavri tarafından II. Bayezid'e gönderilen Yunus el-Adilî, Kemal Reis'in filosuna bağlı gemilerle Mısır'a gemi inşa malzemesi taşımıştır. Gemi inşa malzemeleri ile 300 tüfek, 30.000 ok, en kaliteli 40 kantar barut, 2000 gemi küreği ve gemiler için gerekli bakır, demir, tekerlek, halat, ip ve çapa da göndermiştir. Bulak'a varan tüm malzemeler Kahire Kalesi'ne nakledilmiştir. Portekiz'e karşı Memlûk mücadelesini destekleyen II. Bayezid, bu malzemeler için herhangi bir ücret talep etmemiştir.¹⁶² Kastilya Kralı Katolik Ferdinand'ın yoğun saldırıları karşısında direniş gücünü kaybeden Gırnata Emirliği (Benî Ahmer Devleti) 1492'de Osmanlı'dan yardım talep etmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin deniz gücünün zayıf olması ve Cem Sultan olayının yarattığı karmaşa nedeniyle Gırnata'ya istenilen yardım yapılamamıştır. Buna rağmen, Kemal Reis komutasındaki bir Osmanlı filosu İspanya kıyılarını vurarak Endülüs Müslümanlarının bir kısmını Kuzey Afrika ve Osmanlı topraklarına nakletmeyi başarmıştır. Aynı zamanda, İspanya'da Engizisyon'un zulmü ve baskısından kaçan Yahudiler de Osmanlı topraklarına sığınarak çeşitli şehirlere yerleştirilmiştir. Bu durumun Osmanlı'nın farklı din ve etnik kökene sahip mültecilere kucak açan geleneksel hoşgörü politikasının bir göstergesi olduğu ifade edilebilir. Ayrıca Osmanlı, II. Bayezid dönemi itibari

---

¹⁶⁰ Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 85; Ayrıca bkz. Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 46-47.

¹⁶¹ Ömer Elbeyli, "Hicaz Osmanlı İlişkileri (1517-1595)", *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, (2023/2): 323.

¹⁶² Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbiddîn Ahmed b. İyâs (Ayâs) el-Hanefî, *Bedai'z-Zuhur fi Vekaii'd-Duhur*, thk. Muhammed Mustafa, (Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2010/1431), 4/200-201; Ayrıca bkz. Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, (İstanbul: Kitap yayınevi, 2004), 120.

ile tedricen Kuzey Afrika sahillerine yerleşmeye başlamıştır.¹⁶³ Bu bağlamda II. Bayezid döneminde sosyoekonomik açıdan faydalı bir nüfus çeşitliliğine sahip olduğu söylenebilir. Osmanlı denizciliğinin erken yükseliş döneminde dahi, İspanya'daki Müslümanların yardım talebi ve 1509'da Portekizliler karşısında yenilgiye uğrayan Memlûklülerin Süveyş'teki donanmalarını yeniden inşa etmesi için Osmanlı'dan uzman ve malzeme istemesi gibi vakalar, Akdeniz'de Osmanlı deniz gücünün artan etkisini net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu gelişmenin önemli sonuçları olmuştur; Osmanlı egemenliği sadece Suriye ve Mısır'ı değil, ilerleyen süreçte Fas'a kadar uzanan tüm Arap topraklarını da kapsamış ve Portekizliler Kızıldeniz'den atılmıştır. Bu itibarla, I. Selim (1512-1520) ve I. Süleyman (1520-1566) dönemlerinde Osmanlı'nın göz kamaştırıcı bir sıçrayışla dünya gücü konumuna yükselmesinde II. Bayezid döneminin büyük bir rol oynadığı ifade edilebilir.¹⁶⁴

5. II. Bayezid Döneminde Ekonomik Denge Arayışı: Vergiler ve Malî Düzenlemeler

II. Mehmed'den önce deniz yoluyla gelen tüccar, gümrük vergisi ödemek zorundayken, kara yoluyla gelen mallardan gümrük alınmamıştır. Ancak II. Mehmed, bu durumu değiştirmiş; deniz veya kara yoluyla gelen bütün mal türlerinden aynı oranda vergi alınmasını sağlamıştır. Arabistan ile Bursa arasında gidip gelen Müslüman tüccarlar, kıymetli kumaşlar, baharat ve şeker gibi hafif yüklerle ağır fiyatlı malların ticaretini yaparken bu yeni kurala karşı çıkmışlardır. II. Bayezid ise babasının uygulamalarını tersine çevirerek, deniz yoluyla gelen mallardan gümrük vergisi alınmaya devam ederken, kara yoluyla gelen malların sadece yabancı gayrimüslimler tarafından ithal edilmesi durumunda gümrük vergisi ödemesi gerektiğini belirlemiştir. Ayrıca, Müslümanlar ile Osmanlı devletine haraç ödeyen gayrimüslimler tarafından karayoluyla getirilen mallar gümrükten muaf tutulmuştur.¹⁶⁵ II. Bayezid'in dönemi her ne kadar babasının yaptırdığı ekonomik reformlara bir tepki dönemi olarak adlandırılrsa

¹⁶³ Turan, "Bayezid II", 5/236; Andrew Hess, *Unutulmuş Sınırlar: 16. yüzyıl Akdenizi'nde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, Çev. Özgür Kolçak, (İstanbul: Küre Yayınları, 2010), 85-87; Ayrıca bkz. Bostan, *Osmanlı Akdenizi*, 44-45; Yakar, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, 96 vd.

¹⁶⁴ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I 1300-1600*, 14, 387 vd.; Ayrıca bkz. Bostan, "II. Bayezid ve Osmanlı Deniz Gücü", 60; Halil İnalçık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *ODTÜ Gelişme Dergisi, METU Studies in Development [Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar: II]*, (1979-1980): 1; Salih Özbaran, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz*, (İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları, 2013); İdris Bostan, "XVI. Yüzyıl'da Kızıldeniz'de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri", *Osmanlı'nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2013), 1/331-357.

¹⁶⁵ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I 1300-1600*, 239.

da¹⁶⁶ babası II. Mehmed'in bazı uygulamalarda izinden giderek, malî düzenlemelere dikkatli bir şekilde eğildiği ifade edilebilir.¹⁶⁷ Nitekim II. Mehmed'in Floransalılara vermiş olduğu ilk resmî kapitülasyonun ardından II. Bayezid de kendileri ile iyi geçinmek ve payitahttaki varlıklarını sürdürmeye özendirmek için Floransalılara birtakım kapitülasyonlar vermiştir.¹⁶⁸ Fakat kardeşi Cem Sultan ile arasında gerçekleşen ve uzun bir süre devam eden taht kavgası, Rodos Şövalyelerine Cem Sultan'ı gözaltında tutmaları karşılığında her yıl 40.000 duka ödemeyi ve Osmanlı topraklarında serbestçe ticaret yapmalarına izin vermesi gibi birtakım malî zorlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur.¹⁶⁹ Bununla birlikte Sablier, II. Bayezid'in Cem Sultan'ın Rodos Şövalyeleri'nin korumasından alınıp Fransa'ya götürülmesi ve Fransa kralı tarafından misafir edilmesi karşılığında, VIII. Charles'a yıllık 50.000 duka altın ödemeyi, bu anlaşmanın gerçekleşmesinde aracı olan kişilere de 10.000 duka altın vermeyi ve Fransa kralının hazinesine ön ödeme olarak doğrudan 40.000 duka altın göndereceğini teklif ettiğini ifade etmiştir.¹⁷⁰ Roma'ya gittiğinde büyük bir teveccüh ile karşılanan¹⁷¹ Cem Sultan'ın Paris'te Napoli'ye nakli meselesi tartışılırken Türk elçisi Rerichio, Cem Sultan hakkında II. Bayezid'in tekliflerinin kabul edilmesi için konseyin etkin üyelerine toplam 100.000 duka gizli ödeme yapmıştır.¹⁷² Ayrıca "yağma hakkı" olarak adlandırılan tazminatlar, malî krizlerin

---

¹⁶⁶ İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 129.

¹⁶⁷ Metehan Küçükler, "XV. Yüzyıl Osmanlı Devleti muhasebe uygulamalarında yaşanan gelişmeler: Muhyeddin Muhammed'in Mecma'ü'l-Kavâ'id adlı eseri", (Yayımlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, 2019): 80.

¹⁶⁸ İnalçık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I 1300-1600*, 282-283.

¹⁶⁹ Cengiz Toraman, Oktay Güvemli ve Batuhan Güvemli, *State Accounting In the Ottoman Empire – Anatolian Accounting Recording Culture*, (İstanbul: Oktay Güvemli Muhasebe ve Finans Tarihi Vakfı, 2015), 262; Ayrıca bkz. Turan, "Bayezid II", 5/235; Ayrıca bkz. Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 73-81; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, 1-2/51-52; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, 51-55; Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, 17-78, 32-33; Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, 62-87; Johann Wilhelm Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1453-1574*, Çev. Nilüfer Epeçeli, (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011), 2/340-354; Ahmed Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşazade tarihi: [Osmanlı tarihi (1285-1502)]*, Haz. Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013), 278; Mevlâna Mehmed Neşri, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, Haz. Necdet Öztürk, (İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013), 340; Artan, *L'age Turquoise en Anatolie: Les Seljukides de Konya et L'Empire Ottoman*, 153; Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 75.

¹⁷⁰ Edouard Sablier, *Le prisonnier de Bourgneuf Djem Sultan: 1459-1495*, (Paris: Perrin, 2000), 113.

¹⁷¹ Giacomo E. Carretto, *Gem Sultan: Pellegrino D'oriente*, (Treviso: Pagvs Edizioni, 1991), 161.

¹⁷² John Freely, *Jem Sultan: The Adventures of a Captive Turkish Prince in Renaissance Europe*, (London: Harper Perennial, 2005), 163; Cem Sultan sebebi ile çıkan siyasî krizler için ayrıca bkz. İnalçık, *Devlet-i 'Aliyye*, 115; Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbüddîn Ahmed b. İyâs (Ayâs) el-Hanefî, *Bedai'z-Zuhur fi Vekâii'd-Duhur*, 3/205 vd.; Turan, "Bayezid II", 5/236; Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 82; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, 1-2/53-54; Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, 67-68; Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, 128-129;

sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Bu bağlamda, Cem Sultan'ın ardından Yeniçerilerin Bursa'yı yağmalamak üzere ayaklanması, II. Bayezid'i, şehrin önemli bir ticaret merkezi ve devletin ilk başkenti olması gibi nedenlerden dolayı askerlerin elde edeceği tahmini yağma gelirini hesaplatarak bu tazminatı kabul etmeye itmiştir. Nitekim, Yeniçerilerin şehri yağmalamaktan vazgeçmeleri için 1.000 akçe tazminat ödediği bilinmektedir. Bu tazminata "yağma hakkı muhassesatı" da denilmiştir.¹⁷³ Yağma Hakkı'nın yanı sıra II. Bayezid, Amasya'ya gidip saltanat tahtına oturduğunda "Cülus Bahşişi" verip askerlerin gündeliğini arttırıp fitneyi bastırmıştır.¹⁷⁴

II. Bayezid döneminde yaşanan Safevî tehdidi özelinde yaşanan iç karışıklıklar, Osmanlı Devleti'nin sosyoekonomik yapısını derinden sarsmıştır. Özellikle Şah İsmail'in Şîî propagandası ve Anadolu'daki Kızılbaş ayaklanmaları sonucu ortaya çıkan büyük göçler, tarım üretimi, sanayi ve ticaret üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Nüfus hareketliliği, şehirlerin ekonomik yapısını bozarken, sosyal gerilimleri de artırmıştır. Bu durum, devletin vergi gelirlerini azaltmış, ekonomik durgunluğa yol açmış ve Osmanlı'nın genel refah seviyesini düşürmüştür.¹⁷⁵ Ekonomik sıkıntılar, vergi politikalarında değişikliğe yol açmış ve "örfi vergiler" adı altında çok sayıda vergi tahsil edilmiştir. Bu vergilerden bazıları şunlardır:

Hudûs-u 'Avârız Vergisi: II. Bayezid dönemindeki siyasî gelişmelerden kaynaklanan ekonomik ve malî sıkıntılar, İstanbul'da "küçük kıyamet" olarak bilinen deprem ve yanı sıra yaşanan birçok afet nedeniyle daha da derinleşmiş ve malî ihtiyaçlar artmıştır. Bu ihtiyaçları karşılamak için "Hudus-u 'Avârız" adı verilen ve hem nakdî hem de aynî unsurlar içeren bir vergi türü uygulamaya konulmuştur. Bu vergi kapsamında her haneden iki akçe nakit para ve yirmi haneden bir hane halkı üyesinin hizmet vermesi beklenmiştir.

Sablier, *Le prisonnier de Bourgoneuf Djem Sultan: 1459-1495*, 44; Genç, Heşt Behişt'in II. Bayezid Kısım (1481-1512), 501.

¹⁷³ Nihad Sayar, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, (İstanbul: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları), 1978, 69-70.

¹⁷⁴ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, 1-2/70.

¹⁷⁵ Emecen, "II. Bayezid Devriyle İlgili Meselelere Dair Yeni Bakışlar", 23-24; Turan, "Bayezid II", 5/235-237; Ayrıca bkz. Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1453-1574*, 2/355,371-373,396; Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 88-90; Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, 271-287; Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, 280-289; Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, 1-2,/56-57; Ayrıca bkz. Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, 81, 97-104; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/229-230; Nurullah Turan, "II. Bâyezid Dönemi Osmanlı-Safevî Münasebetleri (1501-1512)", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 166-183.

‘İmdâdiye-i Seferiye: Özellikle savaş dönemlerinde ordu masraflarının karşılanması amacıyla tahsil edilen bir vergi türü olan İmdadiye-i Seferiye, II. Bayezid döneminde savaş zamanı ile sınırlı kalmayıp sürekli olarak toplanmaya başlanmıştır. Bu durum, verginin adının "İmdadiye-i Hazeriye" olarak değişmesine yol açmıştır.

İ’ânât: Deprem, yangın ve sel gibi doğal afetlerden etkilenen vilayetlere destek olmak amacıyla diğer vilayetlerde yaşayan mükelleflerden tahsil edilen vergilerdir.

Tayyarât: Havadan gelirler manasına gelen Tayyarat, öngörülemeyen masrafların karşılanması amacıyla halktan tahsil edilen bir tür örfi vergidir.

Baç, Yasak, Yol, Mürûriye Resimleri: Tüccarların kullandığı kapı ve geçitlerin onarım ve bakım masraflarının finanse edilmesi amacıyla tahsil edilen bir vergi türüdür. Bu vergi kapsamında, yüklü olmayan hayvanlardan 20 akçe, yüklü hayvanlardan 40 akçe ve arabalardan ise 80 akçe alınmaktaydı. Daha sonraki yıllarda yabancı tüccarlar bu durumdan şikayetçi olmuş ve ilk geçiş için 300 akçe ödeme konusunda anlaşmaya varılmıştır. Bu olay, kapitülasyonların başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Yerli tüccarlar ise her geçişte vergi ödemeye devam etmiştir.

İzni Sefine Harcı: Osmanlı'nın kontrolündeki boğazlardan geçen gemilerden, boyutlarına göre değişen miktarlarda alınan bir vergi türüdür.

Beygir, Mürûr ve Ubûr ve Daire Masrafı: Devlet görevlilerinin resmî seyahat ve konaklama masraflarının finanse edilmesi amacıyla tahsil edilen vergiler, tevzi defterlerinde tahakkuk ettirilerek tahsil edilmektedir. Bu vergiler, askerî ve mülkî memurların resmi temsiliyetleri sırasında maruz kaldıkları masrafları karşılamak için kullanılmaktadır.

Ferman Harcı ve Kaftan Bedeli: Vezir, kadı ve vali gibi üst düzey yöneticilerin atanma işlemleri için düzenlenen fermanlardan alınan harçlar ve giydikleri kaftanların masraflarını karşılamak amacıyla toplanan bir örfi vergi türüdür.

Kürekciyân ‘Avârızı: Gemilerde kürek çekme ve yelken açma gibi görevleri yerine getiren gemi personelinin masraflarını finanse etmek amacıyla tahsil edilen bir vergidir.

İ’âne-i Hükâmîye, Mübâşiriye, Kalemiye ve Kâtibiye Harçları: Hâkim, mübaşir, kâtip kalemi, tahsildar gibi memurların geçimlerinin finanse edilmesi amacıyla tevzi defterlerinde tahakkuk ettirilerek tahsil edilen vergilerdir.

Bâb-ı Âlî Tamirât ve Teşrifâtı: Vilayetlerde bulunan kamu binalarının onarımı ve düzenlenmesi için yapılan harcamaları karşılamak amacıyla tahsil edilen bir örfi vergi türüdür.

Faiz, Senelik Nema, Güzeşte, Sarrâfiye Harcı: Kamu gelirlerinin tahsilinden önce ortaya çıkan kamu giderlerinin finanse edilmesi amacıyla hazineye sağlanan geçici finansman ve bu finansmanın faiz giderinin tevzi defterlerine kaydedilerek mükelleflerden tahsil edilmesi işlemidir.

Diyet Öşürü: Bir bireyin ölümüne veya yaralanmasına sebep olan kişilerden, vefat eden veya yaralanan bireyin yakınlarına yani vârislerine tazminat olarak verilmek üzere tahsil edilen bedelin onda birine karşılık gelen kısmıdır.¹⁷⁶

II. Bayezid dönemi, Osmanlı tarihinde ticaret hacminin artması ve buna bağlı olarak vergi çeşitliliğinin ve karmaşıklığının da artmasıyla öne çıkan bir dönemdir. Bu durum, Osmanlı'nın malî denetim organizasyonunun da gelişmesini beraberinde getirmiştir. Ayşe Sultan olayı, Osmanlı malî denetim sisteminin gücünü ve işleyişini net bir şekilde göstermiştir. II. Bayezid'in kızı Ayşe Sultan, Cem Sultan'a karşı mücadele ettiği sırada Kütahya'da bulunmaktadır. Kocası Anadolu Beylerbeyi Sinan Paşa'nın bölgede olmadığı bir zamanda Ayşe Sultan, kalenin onarımı ve askerlere ödeme yapılması için yetkisi olmadan kalenin kasasından 2500 akçe almıştır. Ardından Gelibolu'ya yerleşen Ayşe Sultan'dan, Osmanlı malî teşkilatı tarafından bu paranın geri ödenmesi istenmiştir. Bu durum üzerine Ayşe Sultan, babasına bir mektup yazmış ve mektubunda, yetkisi olmadan para almasının bir hata olduğunu kabul etmekle birlikte, bu paranın acil ihtiyaçlar için kullanıldığını ve kalenin savunması için hayatî önem taşıdığını vurgulamıştır. Borcuna mukabil olarak dedesinin babasına hediye ettiği bir tür elbise olan ûskûfunu göndermek zorunda kalmıştır. Ayşe Sultan'ın mektubu, Osmanlı siyasî tarihi açısından olduğu kadar Osmanlı'nın malî denetim organizasyonu ve bu organizasyonunun gücü konusunda da önemlidir. Bu olay, padişahın kızının bile yetkisi olmadan aldığı parayı geri ödemek zorunda kalmasını göstererek, Osmanlı malî sisteminin ne kadar sıkı ve disiplinli olduğunu ortaya koymuştur.¹⁷⁷ Mezkûr olay aynı zamanda, Osmanlı'da devlet yöneticileri ve aile üyelerinin devlet hazinesine karşı olan tutumları, denetleme mekanizmalarının işleyişi ve denetim fonksiyonunun gelişmişlik düzeyi açısından önemli bir bilgi kaynağıdır.¹⁷⁸ Sadece Osmanlı malî sisteminin sıkı ve disiplinli olduğunu ve malî disipline önem verildiğini

---

¹⁷⁶ Sayar, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, 70-76; Ayrıca bkz. Ömer Lütfi Barkan, *İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri*, Haz. Yahya Kemal Taştan, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 2021), 365.

¹⁷⁷ Mustafa Uluçay, "2. Bayezid'in Âilesi". *Tarih Dergisi*, C. 10, S. 14 (Mayıs 2011): 119; BOA, TS.MA.e, 745 – 39 (TSMA No: 5455/1).

¹⁷⁸ Toraman, Güvemli ve Güvemli, *State Accounting In the Ottoman Empire*, 263-264.

göstermekle kalmaz, aynı zamanda devletin millete karşı şeffaflığı ile de ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda, Ayşe Sultan'ın mektubunun hukuka karşı hesap verilebilirlik ilkesinin uygulanması açısından önemli bir örnek teşkil ettiği söylenebilir.¹⁷⁹ Ayrıca karşılaşılan ekonomik ve idarî sıkıntılar nedeni ile II. Bayezid Dönemi'nde birçok kanunnâme ilan edilmiştir. Nitekim Osmanlı'nın idarî ve malî yapısını güçlendirmek ve sosyoekonomiyi ihya etmek amacıyla II. Bayezid döneminde hazırlanan "Kânunnâme-i Sultânî ber Mûceb-i Örf-i Osmânî" adlı bilinen en eski kanun mecmuası, devletin temel hukukî metinlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Bu kanunnâme, büyük ölçüde II. Mehmed dönemi kanunlarına dayanmakla birlikte, II. Bayezid'in de eklemeleriyle zenginleşmiştir. Devlet teşkilatı, görevlilerin yetkileri, vergi sistemi ve reaya-devlet ilişkileri gibi geniş bir yelpazede düzenlemeler içeren bu mecmua, özellikle reaya kanunnâmesiyle Osmanlı eyalet idaresinin temel ilkelerini belirlemiştir. II. Mehmed'in reaya kanunnâmesi ise 1501 yılında, II. Bayezid döneminde "Kitâb-ı Kâvânîn-i Örfiyye-i Osmâniyye" adıyla yeniden düzenlenmiş ve daha da kapsamlı hale getirilmiştir. Bu kanunnâme, I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde çıkarılan kanunnamelere de ilham kaynağı olmuştur. Kânunnâme-i Sultânî, 17. yüzyılda Kânunnâme-i Cedîd-i Sultânî ile yer değiştirilmiştir.¹⁸⁰ İnalçık, 17. Yüzyılda Kânunnâme-i Sultânî'nin işlevini yitirip Kânunnâme-i Cedîd-i Sultânî'nin ilan edilmesini, tımar rejiminin çökmesine bağlamıştır.¹⁸¹ Fakat Genç, tımar sisteminin 18. ve 19. yüzyıllarda yaşamaya devam ettiğini ifade etmiştir.¹⁸²

6. Afetlerin Gölgesinde Şehirler ve İnsanlar: II. Bayezid Dönemi'nde Sosyoekonomik Hayatın Yeniden Yapılanması

II. Bayezid, Edirne, İstanbul, Geyve, Osmancık, Amasya ve Saruhan gibi devletin birçok şehrinde vakıf eserleri inşa ettirmiştir. Bunlardan biri olan imaret, cami, medrese ve şadırvandan meydana gelen Amasya'daki külliyesi 1481-1486 seneleri arasında inşa edilmiştir.¹⁸³ Amasya'daki külliyenin inşası sürecinde 18 Nisan 1484 tarihinde Edirne şehri,

---

¹⁷⁹ Metehan Küçükler, Ahmet Vecdi Can, Şuayyip Doğuş Demirci, "Muhasebe Denetim Tarihinde İki Önemli Kadın: Christine de Pisan ve Ayşe Sultan", 5. Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Kongresi (ICAFR'18) Bildiriler Kitabı, 17-20 Ekim 2018, (İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2018): 605.

¹⁸⁰ İnalçık, "Kanunnâme", 24/334-336; Ayrıca bkz. Nilüfer Alkan Günay, "Osmanlı Örfî Hukuku Kânunnâme-i Sultânî ber Mûceb-i Örf-i Osmânî", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 552 vd.

¹⁸¹ İnalçık, "Kanunnâme", 24/336.

¹⁸² Genç ve Özvar, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I*, 29.

¹⁸³ Turan, "Bayezid II", 5/237.

çarşıları ve alışveriş merkezleri, Bitpazarı ve Tahtakale gibi önemli noktalar da dahil olmak üzere büyük bir yangınla kül olmuştur. Dört yıl sonra, 17 Nisan 1488 günü Eski Cami civarında başlayan bir yangın kontrol altına alınamayarak Paşmakçılar, Terziler ve Valacılar çarşılarını da kapsayacak şekilde genişlemiştir. Aynı yılın 12 Haziran'ında İshak Paşa Mahallesi'nde çıkan yangın ise çok sayıda evin yanı sıra Yeni Cami çevresini de kül ederek büyük hasara yol açmıştır. Bu talihsiz olayların ardından 4 Temmuz günü şehrin yedi noktasına yıldırım isabet etmiş ve bu isabetler sonucunda yedi minare yıkılarak üzerine devrildikleri evlerde farklı boyutlarda hasarlar oluşmuştur.¹⁸⁴ 18 Nisan 1484 tarihinde yaşanan faciadan 5 gün sonra 23 Nisan 1484 tarihinde Edirne'de II. Bayezid Külliyesi'nin inşasına başlanmış ve 1488 yılında tamamlanmıştır. Dönemin önemli mimari eserlerinden biri olan bu vakıf eseri, cami, medrese, tabhane, imaret ve dârüşşifadan oluşmaktadır. Külliyenin bulunduğu semte, külliyenin inşasıyla birlikte "İmâret-i Cedîd" (bugün Yeniimaret) mahallesi adı verilmiştir. II. Bayezid, bu mahallede ikamet edenleri bütün divan vergilerinden (Avârız-ı Dîvâniyye) muaf tutmuştur. Ayrıca Edirne'de Tunca Nehri üzerinde, Osmancık'ta Kızılırmak nehri üzerinde, Sakarya'da ve Geyve'de birer köprü inşa ettirmiştir.¹⁸⁵ Nitekim İstanbul özelinde tüm Osmanlı şehirlerinde cami, medrese, imaret, hamam ve kervansaraydan müteşekkil külliyeler inşa ederek şehrin fizikî görünümünü değiştirmek ve şehre gelecek olan göçmenlere maddî yaşam imkanları üretmek sultanların ve yöneticilerin âdeti olmuştur. II. Bayezid de bu âdete uyarak birçok mahalle inşa etmiş ve paşalarını birçok vakıf eseri ve mahalle inşa edilmesi için teşvik etmiştir.¹⁸⁶ Yeniçeri kışlaları ile devşirme olarak alınan çocukların yetiştirildikleri Acemi Oğlanları Kışlası¹⁸⁷ kurmuştur. Konya özelinde Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden insanlar, İstanbul'a göç ettirilerek yerleştirilmiştir. Böylece İstanbul, sosyoekonomik açıdan hızlı bir gelişme göstererek müreffeh bir şehre dönüşmüştür.¹⁸⁸ Fakat 29 Kasım 1488 tarihinde İstanbul'da öğleden sonra ile akşam saatleri arasında meydana gelen deprem, Yeni Cami'nin

---

¹⁸⁴ *Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım)*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2007, 141-142; Ayrıca bkz. Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, 506.

¹⁸⁵ Turan, "Bayezid II", 5/237.

¹⁸⁶ Finkel, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı*, 51-52; Ayrıca bkz. Ekrem Hakkı Ayverdi ve İbrahim Aydın Yüksel, *İlk 250 senenin Osmanlı Mimârîsi*, (İstanbul: İstanbul Fethi Derneği, 1976).

¹⁸⁷ Osmanlı Devleti'nde Kapıkulu ocaklarına asker yetiştiren Acemi Ocağı neferlerine verilen isim. Bkz. Mücteba İlgürel, "Acemi Oğlanı", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/324-325.

¹⁸⁸ Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, 1-2/66.

ana kubbesinin yıkılmasına sebebiyet vermiştir.¹⁸⁹ Kısa süre sonra (16 Ocak 1489'da) İstanbul'da, fetihten sonra kaydedilen en şiddetli deprem meydana gelmiştir. Dönem kaynaklarında deprem, "nice minareler ve binalar yıkılıb harab oldu" şeklinde tasvir edilmiştir.¹⁹⁰ Bursa'da 1489 yılının şubat ayının başlarında büyük bir yangın meydana gelmiştir. Bu yangın ise "Bursa şehrine ateş düştü ve 25 mahalle yanarak harap oldu" şeklinde tasvir edilmiştir.¹⁹¹ Anadolu'da 1490'lı yıllarda önce üç yıl boyunca etkili olan veba salgını, ardından altı yıl süren bir kıtlık felaketi yaşanmıştır. Bu felaketler sonucunda binlerce insan hayatını kaybetmiş, besin kaynakları tükenmiş ve enflasyon olağanüstü boyutlara ulaşmıştır. Yaklaşık 150-180 gram ağırlığındaki bir ekmeğin fiyatı 1 akçeye yükselmesi, yokluk ve enflasyonun boyutunu açıkça göstermiştir. Bolu ve benzeri bölgelerde ahalinin aylarca ekmek bulamadığı ve açlığını otlarla gidermeye çalıştığı da kaynaklarda ifade edilmiştir. Nihayet kuraklık yerini aşırı yağışlara bırakmış ve 1501'in sonlarından itibaren başlayan şiddetli yağmurlar üç yıl boyunca aralıklarla devam etmiştir. Bu aşırı yağışlar Beyşehir Gölü'nün taşmasına neden olmuş ve Konya Ovası'nı sular altında bırakmıştır.¹⁹²

1490 yılında sosyal yapı ve nüfus ciddi manada değişime uğramıştır. Temmuz ayının ilk günlerinde İstanbul'u vuran şiddetli fırtına ve sel felaketleri büyük bir yıkıma yol açmıştır. Düşen şimşek ve yıldırımlar çeşitli yerlerde yangınlara neden olmuştur. 10 Temmuz günü ise yıldırımın en büyüğü Atmeydanı'ndaki Güngörmez Kilisesi'ne isabet etmiştir. O dönemde barut mahzeni olarak kullanılan Bizans döneminden kalma devasa ve sağlam yapı, patlamanın etkisiyle paramparça olmuştur. Patlamadan kopan parçalar etraftaki binaların yıkılmasına ve binlerce insanın ölümüne sebep olmuştur. Can kaybı konusunda bazı kaynaklar dört mahalle halkının öldüğünü, bazıları ise 5-6 bin kişinin hayatını kaybettiğini belirtmiştir. Ölenlerin sayısının genel olarak dört mahallede 6.000 civarında olduğu kabul edilmiştir.¹⁹³ Patlama, "kiliseyi hallâc yayından penbe atılır gibi göğe perrân kıldı ve ol mahalle cümle harâb oldu"

---

¹⁸⁹ *Oruç Beğ Tarihi*, 143.

¹⁹⁰ Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, (İstanbul: Güzel Sanatlar Akademisi Türk San'atı Tarihi Enstitüsü, 1963), 5.

¹⁹¹ Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, 57.

¹⁹² Mehmed Hemdemi Çelebi Solakzâde Mehmed Hemdemi, *Solakzâde Tarihi = Târih-i Solakzâde*, (İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1297), 318; Mehmet Demirtaş, "XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2, (2004): 38.

¹⁹³ *Anonim Tevârih-i Âl-i Osman*, Haz. Nihat Azamat, (İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1992), 128; Ayrıca bkz. Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, 1-2/72; Ayrıca bkz. Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, 506-507.

ifadeleri ile tasvir edilmiştir.¹⁹⁴ Patlamanın etkisiyle fırlayan taşlar Galata'ya ve Üsküdar'a kadar ulaşmış ve buralarda da birtakım hasarlara yol açmıştır. Patlama ile başlayan yangın hızla yayılmış ve her biri bir kasaba büyüklüğünde olan dört mahallenin yanmasına sebep olmuştur. İstanbul sakinleri bu yıldırımı İsrail'in sura üflemesine, meydana gelen tahribatı da kıyamete benzetmişlerdir.¹⁹⁵ Patlamanın etkisiyle kopan kilise parçalarından biri, Adalar'a yakın bir mesafede denize düşmüş ve bir parçanın da Tophane yakınındaki Çizmeciler Tekkesi olarak bilinen mesire alanından denize düştüğü görülmüştür.¹⁹⁶ Bazı kaynaklarda bu felaketin ve sonuçlarının Nuh Tufanı'na veya Hud ve Şuayb peygamberlerin kavimlerini toplu halde helake uğratan ateş ve duman olayına benzetildiği ifade edilmiştir.¹⁹⁷ Galata'da bir barut deposuna yıldırım çarpması sonucunda büyük bir yangın çıkmıştır. Olaydan haberdar olan Sadrazam Mesih Paşa ve Yeniçeri Ağası Karagöz Ağa, yangın söndürmekle görevli yeniçerilerle birlikte kayıklarla Haliç'i geçerek olay yerine ulaşmışlardır. Yangın söndürme çalışmalarını denetlerken, yakındaki bir barut deposuna alevlerin sıçraması sonucu meydana gelen patlamanın etkisiyle savrulan taşlar Sadrazam ve İstanbul kadısının üzerine düşerek ağır yaralanmalarına neden olmuştur. Her ikisi de beş gün sonra hayatlarını kaybetmişlerdir.¹⁹⁸

1492 yılında veba salgını Rumeli, Mısır ve Acem coğrafyalarını da etkisi altına almıştır. Bu salgın Mısır'da yüz binlerce insanın ölümüne yol açmıştır. Kaynaklarda kayıplar, "Receb, Şaban ve Ramazan aylarının ilk beş gününde 25.000 kişi vefat etti, on gün sonra bu sayı 27.000'e yükseldi, on yedi gün sonra ise 30.000 kişi hayatını kaybetti. Otuz üç günün sonunda ise Mısır'da toplam 605.000 kişi vefat etti" şeklinde geçmiştir.¹⁹⁹ Veba salgını 1493 yılında da aynı coğrafyada etkisini sürdürmüştür. Ayrıca 1496-1497 yılları arasında Edirne ve İstanbul da bu salgından etkilenmiştir.²⁰⁰ Temmuz 1493 tarihinde Bursa'da büyük bir yangın faciası

---

¹⁹⁴ Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, 57.

¹⁹⁵ Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999), 3/269-270.

¹⁹⁶ Karaçelebizâde Abdülaziz, *Ravzatü'l-Ebrâr'ül-Mübeyyinü bi-Hakâiki'l-Ahbâr*, (Kahire: Bulak Matbaası, 1248), 392; Solakzâde Mehmed Hemdemi, *Solakzâde Tarihi*, 303.

¹⁹⁷ *Oruç Beğ Tarihi*, 145.

¹⁹⁸ Solakzâde Mehmed Hemdemi, *Solakzâde Tarihi*, 314; Ayrıca bkz. Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, 510.

¹⁹⁹ Ruhi Edrenevî, *Târih-i Âl-i Osman*, Tübingen: Tübingen Kütüphanesi, nr. Ms. or. quart. 821, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde Süleymaniye Kütüphanesi Mikro Film ve Fotokopi Nüshası, nr. 956.07 EDR.T, v. 163; Ayrıca bkz. Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, 511-512.

²⁰⁰ *Oruç Beğ Tarihi*, 171.

meydana gelmiştir. Alevler, Cami-i Kebir'den Çıra Pazarı'na kadar geniş bir alanda yayılarak büyük bir tahribata yol açmıştır. Yangın, Timurtaş evkafını da yok etmiştir. Ahi Hayal ve Hüseyin Ali evkaflarının da yangında yok olması, afetin etkilediği alanın 20-25 mahalleyi kapsadığını göstermiştir. Yangının bir depoda bulunan 591 kantar unu da kül etmesi, şehirde bir süre ekmek ve gıda kıtlığına neden olmuştur. II. Bayezid, bu yangında zarar gören evkafın onarımı için çalışmalar başlatmıştır.²⁰¹

24 Şubat 1497 tarihinde Tunca ve Meriç nehirlerinin taşması, nehir yataklarına yakın yerleşim yerleri ile yeni inşa edilmiş imaret, hamam, köprü ve Rumeli Fatihî Süleyman Paşa tarafından yaptırılan caminin yıkılmasına yol açmıştır. Sel suları Küçük Pazar ve Çukurbostan bölgelerini de tahrip etmiştir. Tunca Nehri, 13 Mart 1507 tarihinde bir kez daha taşmıştır.²⁰² 13 Kasım 1498 tarihinde yatsı vakti, şiddetli bir deprem ve yıldırım düşmesi sonucu İstanbul'da birkaç minare yıkılmıştır.²⁰³

Bir yıl süren Lehistan seferini zaferle tamamlayan Osmanlı ordusu, Tuna Nehri kıyılarına yaklaşırken zorlu kış şartlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Nakliyatın durması nedeniyle gıda sevkiyatı yapılamaması, orduda ve sivil halk arasında açlığa yol açmıştır. Hayvanların yemleri bitmiş, aç kalan atlar eyerlerini kemirmeye başlamıştır. Mevsimin en soğuk gecesi olan 10 Ocak 1499 tarihinde şiddetli bir ayaz, tam anlamıyla bir faciaya dönüşmüştür. Bu felaket sonucunda 20.000'den fazla asker ve sivil hayatını kaybetmiştir. Telef olan at sayısı ise bu rakamın iki buçuk katından fazladır.²⁰⁴ 9 Mayıs 1499 tarihinde Dimetoka şehri, şiddetli bir gök gürültüsü ve dolu yağışı ile karşı karşıya kalmıştır. Her ne kadar abartılı olma ihtimali olsa da bu olağanüstü meteorolojik olay, evlerin kiremitlerini kırarak ve bazı binaların yıkılmasına yol açarak büyük bir yıkıma sebep olmuştur. Olayı bizzat gözlemleyen bir şahit, tarttığı doluların büyüklüğünün 400-600 dirhem (yaklaşık 1,2-1,8 kilogram) arasında olduğunu ifade etmiştir. Bölge sakinlerinden ileri yaşlarda olanlar ise hayatları boyunca bu derece yıkıcı bir afete tanık olmadıklarını belirtmişlerdir.²⁰⁵

---

²⁰¹ Kâzım Baykal, *Tarihte Bursa Yangınları*, (Bursa: Bursa Erkek Lisesi Emek Basımevi, 1948), 13-14.

²⁰² *Oruç Beğ Tarihi*, 171; Ayrıca bkz. Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, 512-513.

²⁰³ *Oruç Beğ Tarihi*, 143-144.

²⁰⁴ *Oruç Beğ Tarihi*, 188.

²⁰⁵ *Oruç Beğ Tarihi*, 185.

18 Ağustos 1499 tarihinde Edirne sur içi bölgesinde, Kazancılar Çarşısı, kervansaray, kilise ve Halebî Camii gibi önemli yapıların da bulunduğu mahalleler büyük bir yangınla karşı karşıya kalmıştır. Yangın, Vezir Hadım Ali Paşa'nın müdahalesi sayesinde daha fazla alana yayılmadan söndürülmüştür. Aynı yılın 24 Ekim günü ise, Süleyman Paşa Camii yakınlarında yatsı vakti çıkan bir yangın birkaç mahalleyi daha etkileyerek büyük bir hasara yol açmıştır. Bu talihsiz olayların ardından, sadece iki gün sonra Malkara kasabasında da yangın felaketi yaşanmıştır.²⁰⁶ Yaklaşık beş altı aylık kurak bir dönemin ardından 14 Mayıs 1500 tarihinde aniden başlayan şiddetli yağışlar ekili arazilere zarar vermiştir. Kıyıkdede Mahallesi'nde de bir kişi bağında, iki kişi ise evlerinde olmak üzere toplam üç kişi yıldırım çarpması sonucu hayatını kaybetmiştir. Hekim Lari Camii'nin mermer sütunlarından biri de yıldırım isabetinden dolayı yıkılmıştır.²⁰⁷ Üsküp'te 30 Temmuz 1500 tarihinde meydana gelen bir yangın, çarşıda maddî hasara yol açarken, şehrin ileri gelenlerinden 18 kişinin de hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Aynı yılın aralık ayında ise Üsküp, Vardar Nehri'nin taşması sonucu sel felaketiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu sel baskını sonucunda 500 kişi hayatını kaybetmiştir.²⁰⁸

İstanbul'un tarihi merkezinde, Bizans döneminin en büyük meydanı olan Forum Theodosiacum veya Forum Tauri'nin köşesinde Sultan II. Bayezid tarafından inşa edilen külliye, 16. yüzyılın başlarında tamamlanmıştır. Külliye, bir cami, türbe, aşhane-imaret, sıbyan mektebi, tabhane, medrese, hamam ve kervansaray gibi çeşitli yapıları bünyesinde barındırarak dönemin sosyal ve kültürel hayatına önemli katkılar sağlamıştır. Fatih Camii külliyesinden farklı olarak, bu külliyenin yapıları tamamen simetrik bir düzende değil, mevcut arazinin koşullarına uygun olarak yerleştirilmiştir. Cami binasının inşasına, cümle kapısı üzerindeki Şeyh Hamdullah imzalı kitabenin belirttiği üzere, 906 Zilhicce (Temmuz 1501) tarihinde başlanmış ve yaklaşık dört yıl sonra, 911 (1505) yılında tamamlanmıştır.²⁰⁹ II. Bayezid, inşa ettirdiği külliye için kurmuş olduğu vakfa, külliyedeki hizmetlerin sürekliliğini sağlayacak gelir getirici taşınmazlar bağışlamıştır. Bu taşınmazların detaylı bilgileri, vakfiyenin 'Sınırnâme' bölümünde yer almaktadır.²¹⁰

---

²⁰⁶ *Oruç Beğ Tarihi*, 190.

²⁰⁷ *Oruç Beğ Tarihi*, 195-196; Ayrıca bkz. Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, 510.

²⁰⁸ *Oruç Beğ Tarihi*, 204-205.

²⁰⁹ Eyice, "Bayezid II Camii ve Külliyesi", 6/45

²¹⁰ Arapça vakfiyede ilgili yer için bkz. *İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Arapça-Osmanlıca Vakfiyeleri*, haz. Recep Akakuş, yay. haz. Adil Sarmusak, (İstanbul: Bayezid Camii ve Külliyesini Koruma Derneği, 2011), 285; Bugünkü İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi de söz konusu II.

11 Temmuz 1501 tarihinde Edirne'yi harap eden büyük bir yangın meydana gelmiştir. Bu afette, şehrin iki önemli camisi olan Eski Cami ve Yeni Cami'nin yanı sıra 10 kervansaray, 12 mahalle mescidi, 2 hamam ve çarşıda bulunan 5.000'den fazla dükkân tamamen yanmıştır.²¹¹ 17 Temmuz 1501 tarihinde Anadolu'da, Bodrum civarında deniz kıyısında küçük bir yerleşim yeri olan Çık'a Franklar²¹² deniz kıyısından çıkartma yaparak baskın yapmış ve halk savaşmak için kıyıya koşarken Franklar, fark edilmeden başka bir yerden üç yüz atlı ile hücum ederek kadın erkek ayırt etmeksizin buldukları bütün Müslümanları yağmalamış ve iki binin üzerinde esir alıp geri çekilmişlerdir. Ancak halk, bu haberi alınca peşlerine düşmüş, Frankları yakalamış ve kaçan birkaç Frank hariç hepsi ya öldürülmüş ya da esir alınmıştır.²¹³ 25 Ocak 1502 tarihinde Serez şehri ve kuzeyindeki Filibe (bugünkü Plovdiv) şiddetli bir depremle sarsılmıştır. Deprem, Serez yakınlarındaki antik Filibecik (Philippi) mevkiinde iki köyün toprak altına gömülmesine ve 200 kişinin hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Depremden sağ kurtulan bir tanık, ailesinden 18 kişiyi ve 1.000 koyun, öküz, inek ve sığırını kaybettiğini belirtmiştir.²¹⁴ Osmanlı'nın kuruluşundan sonra Orta Doğu'yu etkileyen en yıkıcı depremlerden biri 10 Eylül 1509 tarihinde meydana gelmiştir. Bu deprem, yarattığı maddî hasar ve insan kaybı nedeniyle "Küçük Kıyamet" olarak adlandırılmıştır. Deprem, doğuda Bolu ve Çorum'dan batıda Edirne ve Dimetoka'ya kadar geniş bir alanda yıkıma yol açmıştır. Kırım'dan Mısır'a, Anadolu'nun doğu kesimlerinden Viyana'ya kadar hissedilen depremin şiddeti, etkilenen geniş coğrafi alanla da doğrulanmaktadır. Depremin ilk ve en şiddetli sarsıntısı 10 Eylül 1509 tarihinde gerçekleşmiş, ardından 45 gün boyunca artçı sarsıntılar devam etmiştir. Adalar, Silivri, Gelibolu, Edirne, Çorlu, Dimetoka, İzmit, Bursa, Bolu ve Çorum'da büyük hasarlar meydana gelmiştir. Küçük çaplı artçılar 1515 yılına kadar devam etmiştir. Edirne'de camilerde çatlaklar ve çökmeler, minarelerin üst kısımlarında yıkılmalar gözlemlenmiştir. Sultan II. Bayezid tarafından 1488 yılında inşa ettirilen Bayezid Darüşşifası'nda da hafif çatlaklar oluşmuştur. Depremin ardından Bursa ve İzmit'te başlatılan yoğun onarım ve inşa faaliyetleri, bu şehirlerin depremden ciddi

---

Bayezid Vakfı olan arazilerden birinin üzerindedir. Osmanlı Türkçesi vakfiyede ilgili yer için bkz. aynı eser, 643.

²¹¹ *Oruç Beğ Tarihi*, 210.

²¹² İslâm dünyasında Katolik ve Protestan mezheplerine mensup Hristiyan Avrupalılar'a verilen ad. Bkz. Işın Demirkent, "Franklar", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/173.

²¹³ Richard F. Kreutel, *Der Fromme Sultan Bayezid: Die Geschichte Seiner Herrschaft (1481-1512) Nach den Altosmanischen Chroniken des Oruç und des Anonymus Hanivaldanus*, (Graz: Verlag Styria, 1978), 141.

²¹⁴ *Oruç Beğ Tarihi*, 217-218.

şekilde etkilendiğini göstermiştir. Bolu kalesinin duvarları ve kuleleri de depremde çökerek önemli hasar görmüştür.²¹⁵ Çorum'daki kayıplar, "Çorum şehri ahalisinin üçte ikisi, yarılıp açılan toprak içine göçtüler" şeklinde tasvir edilmiştir. Gelibolu surları yıkılmış, II. Bayezid'in doğduğu Dimetoka kasabası ise adeta bir toprak yığına dönüşmüştür. Köpürmüş deniz dalgaları ise İstanbul ve Galata surlarını aşarak şehrin sokaklarını sular altında bırakmıştır.²¹⁶ Depremde İstanbul'da 109 cami ve mescit ile 1.070 ev tamamen yıkılmış, 5.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Sur içi ve Beyoğlu'nda sağlam kalan tek bir ev bile kalmamıştır. Eğrikapı ile Yedikule arasındaki surlar tamamen yıkılmış, Topkapı Sarayı'nın deniz tarafındaki duvarı ve haremın tavanı çökmüştür. Fatih Camii'nin büyük sütunlarından dördünün başlığı düşerek kubbesi eğilmiş, Bayezid Camii'nin kubbesi ise çatlamıştır.²¹⁷ Deprem sonucu İstanbul'un su yolları hasar gördüğünden birçok semt sular altında kalmıştır. Şehrin en sağlam yapılarından biri olarak kabul edilen Galata Kulesi'nde bile derin çatlaklar oluşmuştur. Can kaybı, 4.000-5.000 kişi olarak tahmin edilirken, yaralı sayısı 10.000 olarak verilmiştir.²¹⁸ Can kayıplarının önemli bir kısmı, tsunaminin yol açtığı su baskınları sonucu boğulmalardan kaynaklanmıştır.²¹⁹ Deprem sırasında Mustafa Paşa'nın konağında 360 süvari ve atları hayatını kaybetmiştir.²²⁰ Deprem, İstanbul surları dışında Roma ve Bizans dönemlerinden kalma birçok tarihi esere de zarar vermiştir. Atmeydanı'nda (Hipodrom) Arcadius Sütunu (Dikilitaş) da dahil olmak üzere altı mermer sütun yıkılmış, spor alanı tahrip olmuş ve bazı nişangâhlar devrilmiştir. Hipodrom yakınlarındaki St. John Theologos Kilisesi çökmüştür. Ayasofya Camii ise depremden nispeten daha az etkilenmiştir. Fetihden sonra eklenen minaresi yıkılmış ve duvarlar ile kubbenin tonozunu süsleyen mozaikleri kapatmak için yapılan sıva dökülmüştür. Depremde Diplokionion Sütunu (Beşiktaş) devrilmiş, Şehzadebaşı'ndaki Valens (Bozdoğan) Su Kemerinin bir kısmı çökmüştür. Burgaz Adası'ndaki Saviour ve Heybeliada'daki Prodromos

---

²¹⁵ Nicolas Ambraseys ve Caroline Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review, 1500-1800*, (İstanbul: Eren yayıncılık, 1995), 40-45; Ayrıca bkz. Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, 77-78; Öztürk, *Selef ile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, 513-521.

²¹⁶ Joseph Freiherr von Hammer Purgstall, *Devlet-i Osmaniye Tarihi: Bayezid Sani'nin biraderi Şehzade Cem'in irtihalinden Selim evvelin vefatına kadar: 899-926/1494-1520*, Çev. Mehmed Atâ, (İstanbul: Keteon Bedrosyan Matbaası, 1330), 4/70.

²¹⁷ Solakzâde Mehmed Hemdemi, *Solakzâde Tarihi*, 322.

²¹⁸ Ambraseys ve Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas*, 38.

²¹⁹ Ğugios İnciciyan, *XVIII. asırda İstanbul*, Çev. Hrand Andreasyan, (İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1976), 89.

²²⁰ Ambraseys ve Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas*, 38.

kiliselerinin kubbeleri ise yer yer delinmiş ve çatlamıştır.²²¹ II. Bayezid, depremden kısa bir süre önce haremi terk etmesi nedeni ile herhangi bir yara almadan kurtulabilmiştir. Depremden ardından yaklaşık on gün boyunca bahçede kurulan bir çadırda ikamet etmek zorunda kalmıştır.²²² Edirne'ye taşınmasına rağmen burada da bir depremle karşılaşmıştır.²²³ 23 Ekim gecesi Edirne'de İstanbul'dakine eşdeğer bir deprem meydana gelmiştir. Edirne, 16 Kasım'da da aynı şiddette bir depremle sarsılmıştır. Bu depremlerin ardından 27 Kasım tarihinde korkunç bir fırtına ve şiddetli yağmurlar yaşanmıştır. Tunca Nehri taşarak üç gün boyunca şehri sular altında bırakmıştır. Azgın sular, depremde yıkılan binaları yutmakla kalmamış, sağlam kalan birçok bina ve konağın da yıkılmasına neden olmuştur. Bu afet, "Edirne şehri kurulduğundan beri görülmemiş bir felaket bu dönemde gerçekleşti" şeklinde tasvir edilmiştir.²²⁴ Depremden ardından başlatılan yeniden inşa ve onarım çalışmaları kapsamında, Anadolu ve Rumeli şehirlerinden şehzade sancakları hariç 66.000 amele istihdam edilmiştir. Bu sayıya duvarcı, neccar ve diğer ustalar dahil değildir. Mart ayının sonlarında başlayan ve iki ay süren çalışmalar neticesinde, resmî yapılar ve kamu binaları başta olmak üzere birçok yapının inşa ve tamiri tamamlanmıştır. Bu yapılara surlar, Galata ve Kız kuleleri, Yenihisar karşısındaki kale ve deniz feneri, Büyük ve Küçük Çekmece köprüleri ve Silivri kalesi gibi savunma ve ulaşım amaçlı yapılar da dahildir.²²⁵ İstanbul'un imarı için 40.000 zanaatkâr getiren II. Bayezid, Pamuk Pazarı'nın önünde bulunan Eski Cami'de çıkan yangınları da şehri güzelleştirmek için bir fırsat olarak değerlendirmiştir. Yıldırım düşmesi sonucu yanan Tersane'nin de öncekine göre daha görkemli bir şekilde yeniden inşa edildiği aktarılmıştır.²²⁶ Anadolu ve Rumeli topraklarını haftalarca sarsan ve İstanbul'un bir bölümünü bir gecede yerle bir eden 1509 depremi, Osmanlı'nın Avrupa'daki topraklarını geri kazanması için Batı'ya altın bir fırsat sunmuştur. II. Bayezid'in oğullarıyla yaşadığı anlaşmazlık da bu fırsattan yararlanmak için kaçırılmayacak bir durum oluşturmuştur. Fakat Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki çekişmeler, böyle bir

---

²²¹ Ambraseys ve Finkel, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas*, 40.

²²² Fındıklılı Şem'danizâde Süleyman Efendi, *Mür'i't-Tevârih*, (İstanbul: Maarif Nezareti, 1338), 485.

²²³ Ruhi Edrenevî, *Târih-i Âl-i Osman*, v. 191.

²²⁴ Solakzâde Mehmed Hemdemi, *Solakzâde Tarihi*, 322-323.

²²⁵ Solakzâde Mehmed Hemdemi, *Solakzâde Tarihi*, 323; Hammer Purgstall, *Devlet-i Osmaniye Tarihi*, 71.

²²⁶ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: 1451-1538*, Çev. Nilüfer Epçeli, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005), 2/258.

durumun önünde engel oluşturmuştur.²²⁷ II. Bayezid döneminde yaşanan doğal afetler, demografik yapı, yerleşim düzenleri ve ekonomik faaliyetler üzerinde derin izler bırakmıştır. Büyük çaplı göç hareketlerine neden olan bu afetler, nüfus dağılımında önemli değişikliklere yol açarak yerleşim yerlerinin coğrafi konumlarını etkilemiştir. Afet sonrası yeniden yapılanma sürecinde, daha güvenli ve dayanıklı yapılar inşa etmek amacıyla önemli yatırımlar yapılmış ve inşaat tekniklerinde yenilikler ortaya çıkmıştır. Üretim tesislerinin hasar görmesi, ekonomik faaliyetleri olumsuz yönde etkileyerek kıtlık, enflasyon ve karaborsa gibi sorunlara yol açmıştır. Büyük ticaret merkezlerinin yıkılması, ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini uzun süre hissettirmiştir. Kıtlık, kuraklık ve salgın hastalıklar gibi ek sorunlar, devletin kaynaklarını zorlayarak sosyal ve ekonomik alanda, savunma ve korunma tedbirlerini gerekli kılarak ciddi sıkıntılara neden olmuştur. Bu dönemde yaşanan afetlerin etkileri, bireysel düzeyde travmalara yol açarken, toplum ve devlet düzeyinde de uzun süre devam eden sorunlara sebep olmuştur.²²⁸ 1509 depreminin ardından yaraları sarmak ve benzer bir felaketi önlemek amacıyla Osmanlı Devleti tarafından âfet yönetimine dair ilk uygulamalar başlatılmıştır. Bu kapsamda II. Bayezid tarafından depremden etkilenen ailelere yeni evlerini inşa etmeleri için 20 altın yardımda bulunulmuş ve İstanbul'un yeniden inşası için yaklaşık 80 bin kişi istihdam edilmiştir. Binaların daha sağlam inşa edilmesi için yeni kurallar getirilmiştir. Bu dönemde Osmanlı İstanbul'unun konut mimarisinde geleneksel bir kimlik kazandıracak olan ahşap malzemenin kullanımı da teşvik edilmiştir. Bu sayede İstanbul, ahşap bir metropole dönüşmeye başlamıştır. Bu dönüşüm, şehrin depremlere karşı daha dirençli hale gelmesini sağlamış olsa da yangın riskini de artırmıştır. İstanbul'un yeniden inşası 2 ay, 4 gün yani 65 gün sürmüştür. Şehrin yeniden inşasından sonra İstanbul'un eskisinden daha güzel olduğu rivayet edilmiştir. Bu durum şehircilik bakımından Doğu Roma İmparatorluğu Dönemi'ndeki İstanbul'un sonu ve Osmanlı Dönemi'ndeki İstanbul'un başlangıcı olmuştur. II. Bayezid, bu büyük âfetin ardından İstanbul'un farklı semtlerinde 400 kuyu kazdırmıştır. Yeraltında biriken gazların bu sayede dışarı atılması, sarsıntıların önlenmesine katkıda bulunmuştur.²²⁹

---

²²⁷ Zinkeisen, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1453-1574*, 2/404.

²²⁸ Kemalettin Kuzucu, "II. Bayezid Döneminde Meydana Gelen Doğal ve Sosyal Afetler", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, (Bursa: Gaye Kitabevi, 2019), 340.

²²⁹ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi: m. 1258-1512: h. 656-918*, (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971), 1/416-417.

Sonuç

Osmanlı Devleti tarihinde otuz seneyi aşkın bir süre hükümdarlık yapan II. Bayezid, babası Fatih Sultan Mehmet'in ve kendisinden sonra başa geçen oğlu Yavuz Sultan Selim'in mizaçlarına göre daha sakin bir yapıya sahiptir. Osmanlı Devleti, Fatih ve Yavuz arasındaki dönemde, II. Bayezid'in hükümdarlığı altında, siyasî sınırların genişlemesi anlamında daha sakin bir dönem geçirmiştir. Siyasî sınırlar Fatih, Yavuz ve Kanuni dönemindeki gibi bir gelişme göstermemiş olsa da devletin ulaştığı sınırlar korunmuş, yaşanan iktisadî ve sosyal sıkıntıların iyileştirilmesi için ciddi emek sarf edilmiş ve yine Osmanlı'yı tehlikeye sevk edebilecek Cem Sultan meselesi bir parçalanma durumu olmadan halledilmiştir.

II. Bayezid devrinde iktisadî anlamda Fatih devrinde başlayan bazı huzursuzlukların giderilmesi için mühim adımların atıldığı bir dönem olmuştur. Bu devirde Fatih tarafından ellerinden alınan vakıfları sahiplerine iade eden Bayezid, paranın değerini koruyarak tağşiş yapılmasını durdurmuş ve onun devrinde başlayan bu durum yüz yıl kadar sürmüştür. Böylece sosyal ve iktisadî alanda oluşan rahatsızlık önemli ölçüde giderilmiştir. Ticaret, şehirlerin şenlenmesi, toplumsal huzurun sağlanması ve nüfus hareketliği gibi konularda önemli bir sınav vermiş olan II. Bayezid, Osmanlı toplumunun kültürel anlamda da gelişmesini sağlayan adımlar atmıştır.

II. Bayezid devrinde yaşanan doğal afetler hem sosyal hem de iktisadî anlamda devleti ve toplumu ciddi sıkıntılara sevk etmiştir. Büyük depremler ve yangınlara harap olan şehirler, yapılar tekrar inşa edilmiş ve bu da tabii olarak devlete malî ve sosyal anlamda ciddi bir yük getirmiştir. Kısacası Cem Sultan isyanı, büyük doğal afetler, Anadolu'daki bazı isyanlar devleti ve toplumu iktisadî ve sosyal yönden menfî olarak etkilese de bütün bu darbelerden devlet güçlenerek çıkmayı başarmıştır ki bunda II. Bayezid'in rolü rahatlıkla birinci sırada zikredilebilir.

KAYNAKÇA

Abdüllatif Çelebi Latifi, *Tezkire-i Latifi: Asar-ı İslafdan*, Dersaâdet: Kitabhane-i İkdâm, 1314.
Ahmed Aşıkpaşazade, *Aşıkpaşazade tarihi: [Osmanlı tarihi (1285-1502)]*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

Ahmed Cavid Bey, *Osmanlı Rus İlişkileri Tarihi: (Ahmet Cavid Bey'in Müntehebati)*, Haz. Adnan Baycar, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2004.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri: II. Bayezid Devri Kanunnameleri*, İstanbul: Fey Vakfı, 1990.

Aksın, Ahmet, "1482 Tarihli Osmanlı-Venedik Ahidnâmesi", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Akyıldız, Ali, "Para", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 34/163-166.

Alkan, Nilüfer. "Bursa'da İpek Üretim ve Ticaretinin Doğu Ülkeleri ile Olan İlişkisi (15.-16. yy. lar)" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.

Ambraseys, Nicolas ve Finkel, Caroline, *The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas A Historical Review, 1500-1800*, İstanbul: Eren yayıncılık, 1995.

Anatomi Dersleri: Osmanlı Kültürü, Haz. Zeynep Ögel, İstanbul: Yapı ve Kredi Bankası, 1995.

Anonim Tevârîh-i Âl-i Osman, Haz. Nihat Azamat, İstanbul: Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, 1992.

Artan, Tülay. "L'age Turquoise en Anatolie: Les Seljukides de Konya et L'Empire Ottoman", Meres, Deesses et Sultanes: Les Femmes en Turquie de la Prehistoire a la fin de L'Empire Ottoman, Dujardin, Paul (ed.), Brussels: Bozar Books, 2004.

Ayverdi, Ekrem Hakkı ve Yüksel, İbrahim Aydın, *İlk 250 senenin Osmanlı Mimârîsi*, İstanbul: İstanbul Fethi Derneği, 1976.

Bakkal, Ali, "İslâm Tarihinde Rasathaneler". *Bilimname*, C. 2019, S. 39 (2019): 105-140.

Bakkal, Ali. "Osmanlı Devleti'nin İlk Gözlemevlerinden Trabzon Rasathânesi" *I. Uluslararası Geçmişten Günümüze Trabzon'da Dini Hayat Sempozyumu Bildiriler Kitabı II*, 8-10 Ekim 2015, (Trabzon: KTÜ İlahiyat Fakültesi, 2016): 1015-1024.

Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV), 2005.

Barkan, Ömer Lütfi ve Meriçli, Enver, *Hüdavendigâr Livası Tahrir Defteri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988.

Barkan, Ömer Lütfi, “XV ve XVI ıncı Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Toprak İşçiliğinin Organizasyonu Şekilleri I”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C. 1, S. 1 (1939): 29-74.

Barkan, Ömer Lütfi, “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar II (Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa)”. *Tarih Vesikaları*, C. 2, S. 7 (Haziran 1942): 15-40.

Barkan, Ömer Lütfi, “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar I (Kanunnâme-i İhtisâb-ı İstanbul el-Mahrûsa)”, *Tarih Vesikaları*, C. 1, S. 5, (1942): 326-340.

Barkan, Ömer Lütfi, “XV. Asrın Sonunda Bazı Büyük Şehirlerde Eşya ve Yiyecek Fiyatlarının Tesbit ve Teftişi Hususlarını Tanzim Eden Kanunlar III (Suret-i Kanunnâme-i İhtisâb-ı Edirne bî-Ma’rifet-i Mevlânâ Muhyüddin Kadı-i Edirne el-Ma’ruf bî-Yarluca fî Evâsıt-ı Zilhicce, Sene: 907)”, *Tarih Vesikaları*, C. 2, S. 9, (1942): 168-177.

Barkan, Ömer Lütfi, *İstilâ Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri*, Haz. Yahya Kemal Taştan, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2021.

Baykal, Kâzım, *Tarihte Bursa Yangınları*, Bursa: Bursa Erkek Lisesi Emek Basımevi, 1948.

Bayram, Yavuz. *Amasya’ya Vali Osmanlı’ya Padişah Bir Şair Adlı Sultan İkinci Bayezid: Hayatı-Şahsiyeti-Şairliği Divanının Tenkitli ve Orijinal Metni*, Amasya: Amasya Valiliği, 2009.

BOA, TS.MA.e, 745 – 39 (TSMA No: 5455/1).

BOA, TS.MA.e, 754 – 99 (TSMA No: 6184/1).

BOA, TT.d..., 23.

Bostan, İdris, “II. Bayezid ve Osmanlı Deniz Gücü”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Bostan, İdris, “XVI. Yüzyıl’da Kızıldeniz’de Osmanlı-Portekiz Mücadelesi: Süveyş, Cidde ve Muha Deniz Üsleri”, *Osmanlı’nın İzinde Prof. Dr. Mehmet İpşirli Armağanı*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2013.

Bostan, İdris. *Osmanlı Akdenizi*, İstanbul: Küre Yayınları, 2017.

Bostan, İdris. *Osmanlı Deniz Ticareti*, İstanbul: Küre Yayınları, 2019.

Bostan, İdris. *Osmanlılar ve Deniz*, İstanbul: Küre Yayınları, 2007.

Brummett, Palmira, *Ottoman Seapower and Levantine Diplomacy in The Age of Discovery*, Albany: State University of New York, 1994.

Burçak, Berrak, "Bursa İhtisab Kanunnamesi Işığında II. Bayezid Devrinde Bursa Ticaret Hayatına Bir Bakış", *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Buzpınar, Ş. Tufan. "Nakîbüleşraf", *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/322-324.

Calia, Anna, "Il Liber Graecus dell'Archivio dei Frari di Venezia e la diplomazia veneziano-ottomana in lingua greca tra XV e XVI secolo", *Byzantion*, C. 82 (2012): 17-55.

Can, Seniha, "15. ve 16. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Ortakçı Kullar Üzerine Bir İnceleme" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2022.

Canatar, Mehmet, "Kethüdâ", *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/332-334.

Carretto, Giacomo E., *Gem Sultan: Pellegrino D'oriente*, Treviso: Pagvs Edizioni, 1991.

Çağatay, Neşet, *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, 1974.

Çetin, Osman, *Sicillere Göre Bursa'da İhtida Hareketleri ve Sosyal Sonuçları: (1472-1909)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1994.

Çizakça, Murat, "A Short History of the Bursa Silk Industry (1500-1900)", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, Vol. 23, No. 1/2 (Apr., 1980): 142-152.

Dalsar, Fahri, *Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa'da İpekçilik*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1960.

Danişmend, İsmail Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi: m. 1258-1512: h. 656-918*, İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1971.

Demirel, Hâle, "Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları" Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

Demirkent, Işın, "Franklar", *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/173-176.

Demirtaş, Mehmet, "XVI. Yüzyılda Meydana Gelen Tabii Afetlerin İstanbul'un Sosyal ve Ekonomik Hayatına Etkilerine Dair Bazı Misaller." *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 4, S. 2, (2004): 37-50.

DİA, “Simkeşhâne”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/211-213.

Doğan, Güner, “Venedik Devlet Arşivi’nde Bulunan Liber Graecus (Yunan Kitabı) ve XV-XVI. yy. Osmanlı-Venedik İlişkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, C. 22, S. 22, (2015): 279-317.

Ebü'l-Berekât Zeynüddîn (Şehâbüddîn) Muhammed b. Şehâbiddîn Ahmed b. İyâs (Ayâs) el-Hanefî, *Bedai'z-Zuhur fi Vekaii'd-Duhur*, thk. Muhammed Mustafa, Beyrut: Müessesetü'r-Reyyân, 2010/1431.

Ekinci, Yusuf, *Ahilik ve Meslek Eğitimi*, Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı, 1990.

Ekinci, Yusuf, *Ahilik*, Ankara: Özgün Matbaacılık, 2008.

Elbeyli, Ömer, “Hicaz Osmanlı İlişkileri (1517-1595)”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 10, S. 2, (2023/2): 317-339.

Emecen, Feridun M., “II. Bayezid Devriyle İlgili Meselelere Dair Yeni Bakışlar”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Emecen, Feridun M., “II. Bayezid’in Tarih Merakı Üzerine Bir Not: Fenarizâde Alaeddin Ali’nin Anonim Osmanlı Tarihi Derlemesi”, *Kitaplara Vakfedilen Bir Ömre Tuhfe: İsmail E. Erünsal’a Armağan*, İstanbul: Ülke Yayınları, 2014.

Erdem, Ekrem, “The Functions of State in Determining Economic Policies in İslamic Tradition”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S. 35, (2015): 19-36.

Erdem, Ekrem, *Ahilik*, Ankara: Detay Yayıncılık, 2008.

Ergenç, Özer, “Osmanlılarda Esnaf ve Devlet İlişkileri”, *Tarihte Türk Devletleri II*, S. 98, (1987): 627-631.

Ergenç, Özer, “Üç Payitaht: Bursa, Edirne ve İstanbul”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Erünsal, İsmail E., "908 (1502) Tarihli Saray Kütüphanesi Kataloğu ve Türk Edebiyatı Tarihine Kaynak Olarak Önemi", *Edebiyat Tarihi Yazıları: Arşiv Kayıtları, Yazma Eserler ve Kayıp Metinler*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Erünsal, İsmail E., “The Development of Ottoman Libraries from the Conquest of Istanbul (1453) to the Emergence of the Independent Library”. *Belleten*, C. 60, S. 227, (Nisan 1996): 93-126.

Esin, Emel, “Aegean Expeditions of Bayezid II (h. 903-906/1498-1500)”, *Erdem*, C. 1, S. 3, (1985): 795-800.

Eyice, Semavi, “(Amasya) Bayezid II Camii ve Külliyesi”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/40-42.

Eyice, Semavi, “Bayezid II Camii ve Külliyesi”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/45-49.

Eyice, Semavi, “II. Bayezid Devrinde Davet Edilen Batılılar”, *Prof. Dr. Semavi Eyice Külliyesi, Üniversite Yayınları ve Muhtelif Dergilerdeki Çalışmaları*, der. Sema Doğan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2023.

Eyice, Semavi, “Koza Hanı”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/231-232.

Faroqhi, Suraiya, *Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak*, Çev. Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003.

Fındıklılı Şem’danizâde Süleyman Efendi, *Mür’i’t-Tevârîh*, İstanbul: Maarif Nezareti, 1338.

Finkel, Caroline, *Rüyadan İmparatorluğa Osmanlı: Osmanlı İmparatorluğu’nun Öyküsü 1300-1923*, Çev. Zülal Kılıç, İstanbul: Timaş Yayınları, 2007.

Fisher, Sydney Nettleton, *The foreign relations of Turkey: 1481-1512*, Urbana: University of Illinois, 1948.

Freely, John, *Jem Sultan: The Adventures of a Captive Turkish Prince in Renaissance Europe*, London: Harper Perennial, 2005.

Genç, Mehmet ve Özvar, Erol, *Osmanlı Ekonomisine Dair Konuşmalar-I*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.

Genç, Mehmet, “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayii”, *Dünü ve Bugünüyle Toplum ve Ekonomi*, S. 2 (1991): 99-124.

Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2021.

Genç, Vural, “Acem’den Rum’a”: İdrîs-i Bidlîsî’nin Hayatı, Tarihçiliği ve Heşt Behîşt’in II. Bayezid Kısmı (1481–1512)” Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014.

Gökbilgin, Tayyib, “Venedik Devlet Arşivindeki Türkçe Belgeler Koleksiyonu ve Bizimle İlgili Diğer Belgeler”, *Belgeler*, C. 5-8, S. 9-12 (1968-1971): 1-152.

Gökbilgin, Tayyib, “Venedik Devlet Arşivindeki Vesikalar Külliyyatında Kanuni Sultan Süleyman Devri Belgeleri”, *Belgeler*, C. 1, S. 2 (1 Temmuz 1964): 119-220.

Gökbilgin, Tayyib, “Venedik Doju ve Leh Kralına Verilen Bir Kısım Ahitnamelerin Şekil ve Muhteva Bakımından Taşıdıkları Önem ve Tarihî Gerçekler” *VII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, 25-29 Eylül 1970, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1973, 2/473-483.

Günay, Nilüfer Alkan, “Osmanlı Örfî Hukuku Kânunnâme-i Sultânî ber Mûceb-i Örf-i Osmânî”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Güvemli, Oktay, *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi*, İstanbul: Avcıol Yayınları, 1998.

Halaçoğlu, Yusuf, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.

Halil İnalçık'ın Bursa Araştırmaları, Haz. Yusuf Oğuzoğlu, Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2012.

Hazine Ruznamçe Defteri, İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, nr. O 71.

Hess, Andrew, *Unutulmuş Sınırlar: 16. Yüzyıl Akdenizi'nde Osmanlı-İspanyol Mücadelesi*, Çev. Özgür Kolçak, İstanbul: Küre Yayınları, 2010.

Hoca Sadeddin, *Tâcü't-Tevârih*, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1999.

İlgürel, Mücteba, “Acemi Oğlanı”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/324-325.

İnalçık, Halil, “Bursa; XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar”. *Belleten*, C. 24, S. 93 (Ocak 1960): 45-102.

İnalçık, Halil, “Bursa”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/445-449.

İnalçık, Halil, “İpek”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 22/362-365.

İnalçık, Halil, “Kanunnâme”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001): 24/333-337.

İnalçık, Halil, “Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü”, *ODTÜ Gelişme Dergisi, METU Studies in Development [Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar: II]*, (1979-1980): 1-65.

İnalcık, Halil, *Devlet-i 'Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar – I, Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2009.

İnalcık, Halil, *Essays in Ottoman History*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, İstanbul: Eren Yayıncılık, 2009.

İnalcık, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi – I 1300-1600*, Çev. Halil Berktaş, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2018.

İnciciyan, Ğugios, *XVIII. asırda İstanbul*, Çev. Hrand Andreasyan, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü, 1976.

İpşirli, Mehmet, “Avâız Vakfı”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/109.

İstanbul'da Sultan II. Bayezid Külliyesi ve Arapça-Osmanlıca Vakfiyeleri, haz. Recep Akakuş, yay. haz. Adil Sarmusak, İstanbul: Bayezid Camii ve Külliyesini Koruma Derneği, 2011.

Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi: 1451-1538*, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2005.

Joseph Freiherr von Hammer Purgstall, *Devlet-i Osmaniye Tarihi: Bayezid Sani'nin biraderi Şehzade Cem'in irtihalinden Selim evvelin vefatına kadar kadar: 899-926/1494-1520*, Çev. Mehmed Atâ, İstanbul: Keteon Bedrosyan Matbaası, 1330.

Kal'a, Ahmet, “Esnaf”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 11/423-430.

Kal'a, Ahmet, “Lonca”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/211-212.

Kallek, Cengiz, “Hisbe”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/133-143.

Kallek, Cengiz, “Narh”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/387-389.

Kanunnâme-i İhtisâb-ı Bursa, The law of the Municipality of Bursa: Sultan II. Bayezid Tarafından Yürürlüğe Konulan Dünyanın Bugünkü Manada İlk Standardı, Önsöz Faruk A. Sünter, Ankara: Türk Standartları Enstitüsü, 1963.

Kaplanoğlu, Raif, “XV-XVI. Yüzyılda Bursa Şehrinde Ekonomik ve Toplumsal Yaşam”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Karaca, Filiz, “İn'âm”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/259-260.

Karaçelebizâde Abdülaziz, *Ravzatü'l-Ebrâr'ül-Mübeyyinü bi-Hakâiki'l-Ahbâr*, Kahire: Bulak Matbaası, 1248.

Kasaba, Reşat, *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi: on dokuzuncu yüzyıl*, Çev. Kudret Emiroğlu, İstanbul: Belge Yayınları, 1993.

Kazıcı, Ziya, “Ahîlik”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/540-542.

Kazıcı, Ziya, “Hisbe”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/143-145.

Kazıcı, Ziya, *Osmanlı'da İhtisab Müessesesi: (Yerel Yönetim)*, İstanbul: Bilge Yayınları, 2006.

Kemal Ahmed Şemseddin Kemalpaşazade, *Tevârîh-i Âl-i Osmân: VIII. Defter*, Haz. Ahmet Uğur, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.

Kreutel, Richard F., *Der Fromme Sultan Bayezid: Die Geschichte Seiner Herrschaft (1481-1512) Nach den Altosmanischen Chroniken des Oruç und des Anonymus Hanivaldanus*, Graz: Verlag Styria, 1978.

Kreutel, Richard F., *Haniwaldanus Anonimi'ye göre Sultan Bayezid-i Veli: (1481-1512)*, Çev. Necdet Öztürk. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1997.

Kut, Günay, “II. Bayezid Dönemi: Şair Adlı, Ca'fer Çelebi ve Mihrî Hanım”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Kuzucu, Kemalettin, “II. Bayezid Döneminde Meydana Gelen Doğal ve Sosyal Afetler”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Küçük, Metehan, “XV. Yüzyıl Osmanlı Devleti muhasebe uygulamalarında yaşanan gelişmeler: Muhyeddin Muhammed'in Mecma'ü'l-Kavâ'id adlı eseri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü, 2019.

Küçük, Metehan, Can, Ahmet Vecdi ve Demirci, Şuayyip Doğuş. “Muhasebe Denetim Tarihinde İki Önemli Kadın: Christine de Pisan ve Ayşe Sultan”, 5. *Uluslararası Muhasebe ve Finans Araştırmaları Kongresi (ICAFR'18) Bildiriler Kitabı, 17-20 Ekim 2018*, İzmir: İzmir Demokrasi Üniversitesi, 2018, 599-607.

Kütükoğlu, Mübahat S., “Narh”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/390-391.

Kütükoğlu, Mübahat S., “XIX. Yüzyılda Trabzon Ticareti” *Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri*, 13-17 Ekim 1986, Samsun: Ondokuzmayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1988, 97-131.

Kütükoğlu, Mübahat S., *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1983.

Lowry, Heath W., *Seyyahların Gözüyle Bursa: 1326-1923*, Çev. Serdar Alper, İstanbul: Eren, 2004.

Matrakçı Nasuh, *Tarih-i Sultan Bayezid*, Haz. Reha Bilge, aktaran Mertol Tulum, İstanbul: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2015.

Mehmed Hemdemi Çelebi Solakzâde Mehmed Hemdemi, *Solakzâde Tarihi = Târîh-i Solakzâde*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası, 1297.

Menavino, Giovan Antonio, *Türklerin Hayatı ve Âdetleri Üzerine Bir İnceleme*, Çev. Harun Mutluay, İstanbul: Dergâh Yayınları, 2011.

Mevlâna Mehmed Neşrî, *Cihânnümâ [Osmanlı Tarihi (1288-1485)]*, Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2013.

Miklós, Maróth, “The Library of Sultan Bayezid II,” *Irano-Turkic Cultural Contacts in the 11th-17th Centuries*, ed. E.M. Jeremiàs, Piliscsaba: Avicenna Institute of Middle Eastern Studies, 2003.

Mustafa Nuri Paşa, *Netâyicü'l-Vukuât*, sdl. Neşet Çağatay, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1979.

Naim A. Güleryüz, *Toplumsal Yaşamda Türk Yahudileri*, İstanbul: Gözlem Gazetecilik Basın ve Yayın A.Ş., 2015.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Fütüvvetnâme”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/264-265.

Oğuzoğlu, Yusuf, “Bursa İhtisap Kanunnamesi (1502) ve Değerlendirilmesi”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Oğuzoğlu, Yusuf, “Osmanlı Şehirlerindeki Halkın Vergi Yükü Üzerine Bir Araştırma (1680-1700)”, *Osmanlı Araştırmaları*, S. 15, (1995): 157-186.

Oruç Beğ Tarihi (Giriş, Metin, Kronoloji, Dizin, Tıpkıbasım), Haz. Necdet Öztürk, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2007.

Öz, Mehmet, “Tahrir”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/425-429.

Özbaran, Salih, *Umman'da Kapışan İmparatorluklar Osmanlı ve Portekiz*, İstanbul: Tarihçi Kitabevi Yayınları, 2013.

Özbaran, Salih, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul: Kitap yayınevi, 2004.

Özbay, Rahmi Deniz, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Köle Emeğinin İstihdamı ve Mükâtebe Yöntemi”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 17 (2009/1): 148-163.

Özcan, Abdülkadir, “Kul”, *DİA*, (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 26/348-350.

Özdeğer, Hüseyin, *1463-1640 Yılları Bursa Şehri Tereke Defterleri*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 1988.

Özdemir, Recep, “Tüketici Haklarına Yönelik Tarihte Yapılan İlk Kanun: “Kanunname-i İhtisab-ı Bursa”. *Mecmua*, S. 4, (2017): 1-16.

Öztürk, Necdet, *Selefile halef gölgesinde Sultan II. Bayezid (1481-1512)*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2023.

Öztürk, Yücel, *Osmanlı Hâkimiyetinde Kefe 1475-1600*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2000.

Pamuk, Şevket, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Paranın Tarihi*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1999.

Rakova, Snezhana, ‘The Earliest Records of Income and Expenses of the Sultan’. *Venetians and Ottomans in the Early Modern Age* (27 September 2018), pp. 13-29. doi:10.30687/978-88-6969-260-4/002.

Ruhi Edrenevî, *Târih-i Âl-i Osman*, Tübingen: Tübingen Kütüphanesi, nr. Ms. or. quart. 821, İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi’nde Süleymaniye Kütüphanesi Mikro Film ve Fotokopi Nüshası, nr. 956.07 EDR.T.

Sablier, Edouard. *Le prisonnier de Bourgneuf Djem Sultan: 1459-1495*, Paris: Perrin, 2000.

Sahillioğlu, Halil, “Avârız”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/108-109.

Sahillioğlu, Halil, “Onbeşinci Yüzyıl Sonunda Bursa’da Dokumacı Köleler”, *Atatürk Yıllık Konferansları*, C. 8 (1975-1976’dan ayrı basım 1983): 217-229.

Sahillioğlu, Halil, “Onbeşinci Yüzyılın Sonu ile Onaltıncı Yüzyılın Başında Bursa’da Kölelerin Sosyal ve Ekonomik Hayattaki Yeri”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, METU Studies in Development [Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar: II], (1979-1980): 67-138.

Sahillioğlu, Halil, “Slaves in the Social and Economic Life of Bursa in the Late 15th and Early 16th Centuries” *Turcica*, C. 17, (1985): 43-112.

Sayar, Nihad, *Türkiye İmparatorluk Dönemi Mali Olayları*, İstanbul: İstanbul İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Nihad Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları, 1978.

- Selahattin Tansel, *Sultan II. Bayezid'in Siyasi Hayatı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2017.
- Shaw, Stanford, *History of the Ottoman Empire and modern Turkey: Empire of the gazis: the rise and decline of the Ottoman Empire, 1280 – 1808*, Cambridge: Cambridge University, 1976.
- Sucu, Mustafa. *Ahi Ocakları ve Bir Ahilik Belgesi*, Malatya: İnönü Üniversitesi Basımevi, 1996.
- Şahin, İlhan ve Emecen, Feridun, *Osmanlılarda Divan-Bürokrasi-Âhkam: II. Bayezid Dönemine ait 906/1501 Tarihli Âhkam Defteri*, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994.
- Şakiroğlu, Mahmut H., “1503 Tarihli Türk-Venedik Andlaşması” *VIII. Türk Tarih Kongresi Bildiriler*, 11-15 Ekim 1976, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1983, 3/1559-1569.
- Şen, Ahmet Tunç, “Reading the Stars at the Ottoman Court: Bāyezīd II (r. 886/1481-918/1512) and His Celestial Interests”, *Arabica*, T. 64, Fasc. 3/4 (2017), pp. 557-608.
- Şimşirgil, Ahmet, “İç Oğlanı”, *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/449-450.
- Tabakoğlu, Ahmet, “Tekâlif”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/336-337.
- Tanıdı, Zeren, “Sultan II. Bayezid’in Kitap Hazinesinin Sanatlı Kitapları”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.
- Taş, Hülya, “Osmanlı Maliyesinde “Bedel” Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme”, *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildiriler -1, 24-25 Haziran 2010*, Elâzığ: Fırat Üniversitesi, 2013, 291-311.
- Theunissen, Hans Peter Alexander, 'Cairo Revisited (I): Four Documents Pertinent to the Ottoman-Venetian Treaty of 1517', *EJOS*, C. 2, S. 7 (1999): 1-29.
- Topsakal, İlyas, “Tarihi Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri”. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 3, S. 2 (Aralık 2016): 33-53.
- Toraman, Cengiz, Güvemli, Oktay ve Güvemli, Batuhan, *State Accounting In the Ottoman Empire –Anatolian Accounting Recording Culture*, İstanbul: Oktay Güvemli Muhasebe ve Finans Tarihi Vakfı, 2015.
- Turan, Nurullah, “II. Bāyezīd Dönemi Osmanlı-Safevî Münasebetleri (1501-1512)”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.
- Turan, Şerafettin, “Bayezid II”, *DİA*. (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 5/234-238.

Tursun Bey, *Târih-i Ebu'l-Feth*, Haz. A. Mertol Tulum, İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti, 1977.

Türkmen, Asuman, “II. Bayezid Döneminde Basılan Sikkeler”, *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*, ed. Nilüfer Alkan Günay, Bursa: Gaye Kitabevi, 2019.

Uluçay, Mustafa, “2. Bayezid’in Âilesi”. *Tarih Dergisi*, C. 10, S. 14 (Mayıs 2011): 104-124.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “Bayezid II”, *İA*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1961), 2/392-398.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1975.

Yakar, Jak, *Anadolu'nun Etnoarkeolojisi*, Çev. Selen Hırçın Riegel, İstanbul: Homer Kitabevi, 2007.

Yediyıldız, Bahaeddin, “Vakıf”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/479-486.

Yılmaz, Mustafa, “Bursa Şeriyeye Sicilleri Tereke Defteri: 1487 - 1489” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2002.

Zinkeisen, Johann Wilhelm. *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1453-1574*, Çev. Nilüfer Epçeli, İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2011.